

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

LIDSKÉ VĚKY V SYMBOLICKÉ VÝZDOBĚ FASÁD RENESANČNÍCH
MĚŠŤANSKÝCH DOMŮ NA ČESKO-RAKOUSKÉM POMEZÍ

Autor práce: Pavel Chalupa

Vedoucí práce: prof. PhDr. Václav Bůžek, CSc.

Studijní obor: Historie – Archeologie

Ročník: III.

České Budějovice 2015

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1948 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne 30. července 2015

.....
Pavel Chalupa

Poděkování

Na prvním místě děkuji prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., za velkou vstřícnost a ochotu při vedení této práce. Poděkování za konzultace patří také prof. PhDr. Petru Fidlerovi. V neposlední řadě bych chtěl poděkovat rodičům, bratrovi a přátelům za neocenitelnou podporu při vzniku práce.

Anotace

Cílem bakalářské práce je katalog motivů lidských věků ve výzdobě fasád renesančních měšťanských domů na česko-rakouském pomezí, obsahová a srovnávací interpretace zvolených námětů. První kapitola pojednává o stavu bádání v historické a historicko-umělecké vědě. Dále se věnuje historiografii, pojmu sgrafíto a podobě renesančních měšťanských domů. Druhá kapitola se zabývá samotným motivem lidských věků, symbolikou a divadelním zpracováním. Třetí kapitola popisuje jednotlivé fasády na česko-rakouském pomezí. Poslední kapitola porovnává jednotlivé výzdoby a řeší náboženskou otázku majitele. Závěr shrnuje zjištěné poznatky a uvádí možnosti dalšího bádání.

Annotation

The aim of the bachelor thesis is the catalog of the human ages in decoration of Renaissance facades of townhouses on the Czech-Austrian border, content and comparative interpretation of selected theme. The first chapter discusses the state of research in historical and art-historical science. Next it discusses the historiography, the concept a sgraffito and the shape of Renaissance townhouses. The second chapter deals with the actual motive of human ages, symbolism and theatrical adaptation. The third chapter describes the various fronts on the Czech-Austrian border. The last chapter compares the different decorations and solve religious question of the owner. The conclusion summarizes the findings and presents opportunities for further research.

Obsah

I.	Úvod	7
	I. 1. Měšťanská architektura a domácnosti	10
	I. 2. Sgrafitová výzdoba	12
II.	Motiv lidských věků	17
	II. 1. Symbolika	20
	II. 2. Divadelní zpracování	23
	II. 2. Předlohy lidských věků	26
III.	Lidské věky na fasádách domů	29
	III. 1. Retz	29
	III. 2. Horn	43
	III. 3. Weitra	46
	III. 4. Český Krumlov	50
	III. 5. Slavonice	55
IV.	Porovnání výzdoby a náboženská otázka	59
V.	Závěr	62
VI.	Seznam pramenů a literatury	66
VII.	Seznam vyobrazení a příloh	79
VIII.	Obrazové přílohy	83

I. Úvod

Předkládaná bakalářská práce má za úkol vyhledat a katalogizovat motiv cyklu lidského věku na fasádách renesančních měšťanských domů. Autor této práce na základě prostudované literatury prozkoumá význačná jihočeská města a stranou nezůstanou ani městečka na rakouském pomezí. Nalezené náměty podrobuje nejen srovnávacímu výzkumu obsahu, ale zjišťuje možné předlohy, popř. náboženské a profesní zázemí objednavatele výzdoby. První kapitola uvádí čtenáře do problematiky dispozice měšťanského domu na přelomu gotiky a renesance a vykresluje také samotnou sgrafitovou techniku. Po teoretickém úvodu přinese další kapitola pohled již konkrétně na motiv lidského věku. Ukazuje symboliku, jež doprovází jednotlivé lidské věky, a dále divadelní zpracování a předlohy. Třetí kapitola se zaměřuje na příklady měst, v kterých se lidské věky objevují. Na české straně jsou to měšťanské domy v Českém Krumlově a ve Slavonicích. Na rakouském pomezí se nalézají v Retzu, Hornu a ve Weitře. Kapitola se věnuje nejen popisu jednotlivých věků, ale hledá majitele domu, rok pořízení výzdoby, náboženskou příslušnost vlastníka a možné předlohy pro umělce. Tento oddíl navíc doplňuje bohatá obrazová příloha pro snadnější orientaci mezi textem a ikonografií. Poslední kapitola porovnává jednotlivé motivy a snaží se nalézt možné vlivy náboženského přesvědčení zadavatele. Vytyčené otázky shrnuje závěr, který podává i možnosti budoucího výzkumu.

Pojetí ikonografického díla nejen z pohledu historika umění, ale ve spolupráci s historiky je záležitostí až posledních několika let. U zrodu české kulturní historie stáli význačné osobnosti jako například Čeněk Zíbrt, Zikmund Winter či August Sedláček.¹ Ten ve svém díle *Hrady, zámky a tvrze Království českého* přešel od jednostranného genealogického přístupu k popisu stolování, módy, nábytku, volného času atd. Zabýval se místopisným pohledem s prvky kulturně historickými.² V první polovině 20. století byla věnována pozornost především rudolfínskému období, ale umělečtí historikové zatím příliš nespolupracovali s historiky, kteří by mohli dešifrovat motivy a zasadit je do vnitřního světa jejich zadavatele.³ Marxistické poválečné dějepisectví využívalo především uměleckohistorická východiska. Začalo vznikat mnoho prací o renesančních a barokních zámcích, stavitelích a výzdobě, včetně hlavních syntéz architektury,

¹ Čeněk ZÍBRT, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892; Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I-II*, Praha 1890, 1892.

² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927.

³ Petr KINDLMANN, *Římské motivy v seberepresentaci renesančního velmože. Symbolická výzdoba ve Zlatém sále letohrádku Kratochvíle*, České Budějovice 2010 (= Bakalářská práce), s. 8.

malířství či sochařství.⁴ Cílem badatelů byla většinou rekonstrukce života a působení jednotlivých architektů. Stranou zůstávala účast vlastního stavebníka a zadavatele výzdoby na vzniku příbytku. Ke konci 20. století došlo k přechodu od klasického pozitivistického dějepisectví k historické antropologii, která zkoumá vnitřní svět individua z pramenů osobní povahy.⁵ Možnosti dalšího prohloubení a rozvinutí daného oboru mohla přinést právě interpretace obrazových materiálů. Historikové začali objevovat svět symbolických gest a rituálů velmožů. Pro tento nový způsob bádání se ustálilo spojení symbolická komunikace, jejíž základy položila Barbara Stollberg-Rilinger.⁶

V období šedesátých až osmdesátých let sepsaly své knihy nejdůležitější osobnosti dějin umění jako například Jarmila Krčálová, Milada Lejsková-Matyášová a Eva Šamánková.⁷ Cestu k interdisciplinárnímu směru studia nepísemných pramenů otevřel Josef Petráň. V knize *Dějiny hmotné kultury* se autor zabýval popisem předmětů v prostředí šlechtickém, ale také v měšťanském a venkovském.⁸ Od popisu vedla cesta k pochopení významu symbolů životního stylu, které vytvářely obraz o daném individuu. Hmotná kultura představuje pouze dílčí úhel pohledu, který musí být spojen s historickými prameny. Raně novověký šlechtic působil na návštěvníky svého sídla pomocí alegorické výzdoby. Ve výzdobě mohou být skryty symboly, myšlenky, pocity, ale i náboženské a politické přesvědčení majitele. K novému pojetí ikonografické výzdoby přispěl Václav Bůžek v roce 2002 při výzkumu rytířského sálu na hradě Rožmberku.⁹ V knize *Paměť urozenosti* se prolínají studie historické a historicko-umělecké, a tak zde čtenář může nalézt širší úhel pohledu na dané téma.¹⁰ Kolektiv

⁴ Jiří KUBEŠ, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005 (= Disertační práce), s. 6-7; Jiří DVORSKÝ (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1. Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha 1989.

⁵ P. KINDLMANN, *Římské motivy*, s. 9.

⁶ Tamtéž, s. 9-10.

⁷ Jarmila KRČÁLOVÁ, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: J. Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, s. 6-62; táž, *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě*, in: J. Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, s. 62-91; táž, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1974; táž, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986; Milada LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Program štukové výzdoby tzv. soudnice zámku v Bechyni*, *Umění* 21, 1973, s. 1-17; Eva ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura české renesance*, Praha 1961.

⁸ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/1-2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995, 1997.

⁹ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL, *Carpe diem versus memento mori. K výzdobě Rytířského sálu na Rožmberku jako obrazu myšlení Jana Zrinského ze Serynu*, in: *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 77-91.

¹⁰ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

autorů sepsal roku 2009 knihu *Jan Zrinský ze Serynu*.¹¹ Vědci se zabývali výzdobou Rytířského sálu na Rožmberku, kterou porovnávali s předlohami Crispijna de Passeho. Řeší otázku, proč umělec některé motivy oproti předloze pozměnil. Tyto změny jsou velice důležité pro pochopení objednavatelova myšlení. Vyobrazení měla reflektovat nejen šlechticovu urozenost, ale i nahlédnout do jeho soukromí. Byla jakýmsi „oknem“ do duše člověka. Rozborem antických motivů s popisem stavu bádání se věnoval ve své bakalářské a diplomové práci Petr Kindlmann. Reprezentativní funkci sídel řešil Jiří Kubeš.¹²

Pramennou základnu práce tvoří zvláště prameny ikonografické. Jde o jednotlivé motivy vyobrazené na zkoumaných domech uvedených výše. Vydanými prameny byla edice grafických listů pro studium předloh *The Illustrated Bartsch* a také cenné sbírky internetových databází.¹³ K nevydaným pramenům patří divadelní hra Bartoloměje Paprockého z Hlohol.¹⁴

Teoretické ukotvení práce vychází z knihy Wolfganga Westerhoffa a dále z prací uměleckohistorických. Wolfgang Westerhoff ve svém spise popisuje sgrafitové výzdoby na území Rakouska. Autor hledá nejen majitele domů, kteří si nechali vyobrazit dané motivy, ale také předlohy.¹⁵ Jeho přístup se vyznačuje přímou metodou s využitím prvků historické antropologie.

Německý text pod jednotlivými lidskými věky na domech autor transliteruje. Většina ilustrací v bakalářské práci je počítačově graficky upravena autorem (zejména kontrast, oříznutí, barvy atd.). Vzhledem k pojetí práce jako rozbor ikonografických motivů jsou důležité přílohy vloženy přímo do textu jednotlivých kapitol. Obrazové přílohy vkládá autor z důvodu snížení velikosti souboru v poměrně nižší kvalitě. Fotografie v originální velikosti obsahuje přídatný cd-rom disk. Pokud není v seznamu uvedeno jinak, jsou obrazové přílohy vlastnictvím autora práce.

¹¹ Václav BŮŽEK – Ondřej JAKUBEC – Pavel KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.

¹² P. KINDLMANN, *Římské motivy*; J. KUBEŠ, *Reprezentační funkce*.

¹³ Jane S. PETERS (ed.), *The Illustrated Bartsch I-XXIII, (Netherlandish Artists I-VII, Early German Artists VIII-IX, Sixteenth-Century German Artists X-XIII, Early German Masters XIV-XVII, German Masters 1550-1600 XVIII-XXII, German and Netherlandish Masters of the Fifteenth and Sixteenth Centuries XXIII)*, New York 1978-2010.

¹⁴ Bartoloměj PAPROCKÝ, *Třináct tabulí věku lidského krátce sepsaných a vydaných roku božího 1601*, Praha 1601. Uloženo v Moravské zemské knihovně v Brně, sign. ST1-0024.614.

¹⁵ Wolfgang WESTERHOFF, *Sgraffito in Österreich: Eine Übersicht*, Krems 2009.

I. 1. Měšťanská architektura a domácnosti

Vývojem měšťanské architektury se ve svých dílech zabývali především Vlastimil Dražan a Jiří Škabrada.¹⁶ Podobu domácnosti zkoumali Václav a Hana Bůžkovi, Zdena Flašková, Pavel Kodera, Josef a Lydia Petráňovi či Jana Stejskalová.¹⁷ Při samotném výzkumu tvoří pramennou základnu výsledky z oborů archeologie, historie, etnografie, ikonografie a stavebně historických průzkumů. Pro výzkum interiéru domu se využívají inventáře, kšafy, svatební smlouvy a šacuňky. V období do 13. století jsou k dispozici pouze archeologické prameny. V následující epoše přináší větší vypovídací schopnost již písemné a ikonografické prameny. Nejstarší měšťanské domy měly malé rozměry a rozprostíraly se na velkých parcelách. To umožnilo během renesance rozšíření a přestavbu domu právě spojením několika parcel a vytvořením poměrně dlouhého domu.¹⁸

K přeměnám gotických domů v renesanční době docházelo od poloviny 16. století. Renesanční přestavby sice změnilly podobu domu, ale gotické prvky přetrvávaly i nadále, především v kamenné sféře (gotické bankály, portály zůstaly sedlové). Novým prvkem byly římsy, loubí, malé arkády a ornamentální i figurální sgrafitová výzdoba. Původní dispozice již neodpovídala nárokům renesančního člověka.¹⁹ Rostly požadavky na pohodlí a především také na vlastní soukromí. Rozšířením domu vznikaly tři stavební dispozice. Na prostorných parcelách se stavení rozšiřovalo směrem do hloubky v zadním traktu. Tyto domy umožňovaly přístup pouze z ulice, v zadní části vznikala hluboká křídla do dvorů. V horních patrech bydlela čeled', prostory mohly sloužit i jako sklady.²⁰ Dalším typem bylo rozšíření domu v přední části směrem do ulice. V tomto uspořádání se nacházela dolní síň, která neprocházela celou hloubkou domu, ale v zadní části na ni navazoval průjezd do dvora.²¹ Typická byla přístavba loubí, které přispívalo

¹⁶ Vlastimil DRAŽAN, *Gotický a renesanční měšťanský dům z jižních Čech a Moravy*, Zprávy památkové péče 10, 1950, s. 129-160; Jiří ŠKABRADA, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003.

¹⁷ Pavel KODERA, *Prostory a prostorovost měšťanských domů v raně novověkých jižních Čechách a v Praze*, České Budějovice 1997 (= Diplomová práce); Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbřlohorských jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický (dále JSH) 59, 1990, s. 65-79; tíž, *Interiéry domů v jihočeských předbřlohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, JSH 59, 1990, s. 113-127; Jana STEJSKALOVÁ, *Přebřlohorské domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů*, České Budějovice 1989 (= Diplomová práce); Zdena FLAŠKOVÁ, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (= Diplomová práce); Lydie PETRÁŇOVÁ – Josef PETRÁŇ, *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, Husitský Tábor 10, 1991, s. 17-47.

¹⁸ L. PETRÁŇOVÁ – J. PETRÁŇ, *Středověká lexikografie*, s. 19.

¹⁹ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů*, s. 113.

²⁰ Tamtéž, s. 114.

²¹ Tamtéž, s. 114.

ke zvětšení komunikačního prostoru. Nad ním se zároveň zvětšily obytné prostory domu. Bohatí měšťané zakupovali i několik domů a vytvářeli z nich areál uzavřený kolem společného dvora, jež spojovalo zpravidla společné průčelí. Na kolemjdoucí působily bohatě zdobené štíty. V renesančním období se neměnil pouze exteriér domu, ale přetvářely se i estetické a funkční prvky interiéru.²²

V 16. století došlo k oddělení dýmných prostor od světnice rozšířením kachlových kamen. U těchto kamen se zatápělo v sousední místnosti, a tak nedocházelo ke znečištění obytných prostor.²³ V této době se začaly odlišovat ložnice od ostatních obytných místností. Vnitřní prostory bývaly zaklenuty křížovou hřebínkovou klenbou (České Budějovice, Plachého 209/10; Prachatice 71, Husův dům; Znojmo, Horní náměstí 10), valenou klenbou (Tábor 16; Český Krumlov 55) nebo bohatou sklípkovou klenbou (Slavonice 46; Jindřichův Hradec 188).²⁴

Do renesančních domů se vcházelo z loubí nebo přímo z ulice. Portály, mříže i dveře tvořily nedílnou součást domu.²⁵ Dveře se nejčastěji zhotovovaly ze dřeva, popř. se pokovovaly kovovými pásy a ornamenty. V přízemí měšťanského domu se odehrávala každodenní pracovní aktivita. Část u vchodu sloužila k vykonávání řemesla a obchodu. Největší přízemní prostor zaujímala dolní síň. S rozkvětem řemesla často splynula dolní síň s vchodovou částí. Na síň navazoval průjezd na dvůr s přiléhající zahradou.²⁶ V přízemí se také často nacházela kuchyně a komory pro skladování řemeslných výrobků.

Řemesla mohla být provozována přímo v obytných prostorách (umělecká řemesla), v přízemí domů (ševci, kováři) nebo mimo vlastní měšťanský dům (obchodníci, úředníci, zemědělci). Část řemesel se situovala mimo střed města, například u vodního toku (koželuzi).²⁷ Z dolní síně byly přístupné sklepy. V tomto období se vytvářely dva typy. Suchý sklep sloužil k úschově potravin, zatímco mokrá sklep jako skladiště sudů a piva.²⁸

Lomeným schodištěm se z dolní síně vystupovalo do prvního patra. Rozlehlý centrální prostor zaujímala horní síň, ze které vedl přístup do ostatních místností. Horní prostory tvořila černá kuchyně s otevřeným zděným krbem. Z horní síně vedly dveře do

²² Tamtéž.

²³ J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 523-530.

²⁴ V. DRAŽAN, *Gotický a renesanční městský dům*, s. 129-160.

²⁵ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů*, s. 115.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Tamtéž, s. 116.

hlavní reprezentativní místnosti přední světnice (mázhausu).²⁹ Ta měla často řezaný trémový strop. Do místnosti vstupovalo světlo velkými okny, tvořenými skleněnými terčíky vylévanými do olověných lišt. V této době ještě nebyla známa technologie tabulového skla. Zrcadla se vytvářela z vyfouknutého polotovaru, který se uprostřed rozřízl. Takto se dala vyrobit pouze malá zrcadla. Nejčastější nábytek tvořily různé truhlice, bohatě zdobené malovanou výzdobou. Truhly sloužily k odkládání peněz, písemností, nádobí z drahých kovů, ale i oblečení. Skříně či almamy byly do 15. století vzácností. Ty se používaly k ukládání písemností, nalézaly se na těžko přístupných místech například v kostelních věžích.³⁰

Z horní síně se také zpravidla vstupovalo do ložnice. V bohatších domácnostech obsahovaly několik postelí, které bývaly velmi vysoké a pokryty nebesy z důvodu ochrany proti chladu a hmyzu.³¹ Pod postelemi se nacházely vytahovací truhlice a škatule na uložení oděvů. V prvním patře mohly dále následovat další světnice, světničky a komory pro ukládání různých předmětů nebo zde mohli přespávat tovaryši či čeledínové. Půdní prostory nesloužily k obývání a využívaly se k dlouhodobějšímu ukládání málo potřebných předmětů.³²

I. 2. Sgrafitová výzdoba

Techniku sgrafita přinesla renesance, která se šířila v každé oblasti v jiném časovém rozmezí. Renesance se začala objevovat na konci 13. století v Itálii. První pokusy o označení epochy přinesl Giorgio Vasari v roce 1550. Přesným vymezením se však zabývali až v 19. století Jules Michelet a Jacob Burckhardt. Tato epocha byla návratem k počátkům. Chtěla vidět člověka takového, jaký skutečně byl, v jeho kráse, činech a gestech.³³

Na Apeninském poloostrově se renesance dělí do tří základních skupin: *trecento* (zahrnující 14. století, renesanci ve Florencii), *quattrocento* (15. století, rozšíření kultury po Apeninském poloostrově, Benátky, Janov, Neapol, Řím) a *cinquecento* (16. století, šíření renesance do střední a západní Evropy, tzv. zaalpská renesance).³⁴

²⁹ Tamtéž

³⁰ Tamtéž; J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 532-540.

³¹ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů*, s. 116.

³² Tamtéž, s. 117.

³³ J. KRČÁLOVÁ, *Renesanční architektura*, s. 6-10.

³⁴ Petr DVORÁČEK, *Architektura českých zemí, Renesanční sloh*, Praha 2005, s. 6-7.

Nejznámějšími osobnostmi byli Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli či Michelangelo Buonarroti a mnoho dalších.³⁵

Vlivem budínského uherského dvora za Matyáše Korvína a také jagellonských vládců se renesance poprvé objevila na Moravě. Její první stopy se nachází na vstupním portálu zámku Ctibora Tovačovského z Cimburka z roku 1492.³⁶ Do Čech se renesanční umění až na výjimky (kružby oken Vladislavského sálu od Benedikta Rieda z roku 1493) dostávalo až po cestě české šlechty do Itálie v letech 1551-1552.³⁷ V Praze vznikl například Letohrádek královny Anny nebo Hvězda. První šlechtické stavby vytvořil Florián Gryspek z Gryspachu v Kacéřově a Nelahozevsi. Na jih Čech přicházeli ve třicátých letech 16. století vlašští mistři Baltassar Maggi z Arogna či kameníci Antonio a Domenico Comettové, kteří se podíleli na přestavbách v Českém Krumlově, Bechyni či při stavbě letohrádku Kratochvíle.³⁸ Italské vlivy působily téměř v celých Čechách, jen v severních a severozápadních Čechách se nacházely prvky saského stavitelství (Liberec, Frýdlant). Za konec renesančního umění se pokládá Valdštejnský palác z dvacátých let 17. století, jenž se považuje již za barokní stavbu.³⁹

Renesanční umění nepůsobilo jen v šlechtických kruzích, ale i v měšťanské architektuře. Dobře zachovalými měšťanskými domy jsou proslulá města jako například Telč, Český Krumlov, Slavonice, Jindřichův Hradec nebo Prachatice.⁴⁰

Sgrafitová technika vznikla v oblasti Toskánska na přelomu 13. a 14. století. Tato technika se prováděla proškrabáváním jednotlivých vrstev omítky s rozdílným kontrastním zabarvením. V prvním kroku se nanášela barevná vrstva na podkladní omítku. Spodní barevná vrstva se probarvovala přírodními okry, červeným barvivem (mleté cihly) nebo černí (zuhelnatělé měkké dřevo, které se dalo drtit). Jednotlivé vrstvy se nanášely do předchozí zavadnuté omítky po jemném nástříku vodou a jejím

³⁵ Leonardo da Vinci (1452-1519), toskánský malíř, sochař, architekt, vynálezce, konstruktér; Sandro Botticelli (1445-1510), italský malíř; Michelangelo Buonarroti (1475-1564), italský sochař, architekt a malíř; Blíže Giorgio VASARI, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů II*, Praha 1998, s. 15-34.

³⁶ E. ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura*, s. 10-11; P. DVORÁČEK, *Architektura českých zemí*, s. 7.

³⁷ J. KRČÁLOVÁ, *Renesanční architektura*, s. 10-62; E. ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura*, s. 29-33; Jaroslav PÁNEK, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 2003.

³⁸ J. KRČÁLOVÁ, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986; táž, *Domenico Benedetto a Antonio Comettové v Jižních Čechách*, *Umění* 26, 1978, s. 34-55; táž, *Renesanční nástěnné malby zámku v Českém Krumlově*, *Umění* 16, 1968, s. 357-379; táž, *Renesanční nástěnné malby zámku Bechyně*, *Umění* 11, 1963, s. 25-49; Anna KUBÍKOVÁ, *Renesanční přestavby českokrumlovského zámku a jeho interiéry*, in: V. Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3)*, s. 367-378; E. ŠAMÁNKOVÁ, *Architektura*, s. 73-77.

³⁹ P. DVORÁČEK, *Architektura českých zemí*.

⁴⁰ J. KRČÁLOVÁ, *Renesanční nástěnná malba*, s. 62-91; táž, *Renesanční architektura*, s. 43-52.

vyhlazení.⁴¹ Lícni vrstva (nazývaná *intonaco bianco*) z řídké vápenné malty nebo nátěr z vyhašeného vápna míchaného ve vodě se prováděla velmi tenká do 0,5 milimetrů a spodní barevná omítka (*intonaco colorito*) do 5-8 milimetrů. Barvením lícni vrstvy vzniklo obrácené sgrafito, tzv. kontrasgrafito.

V druhém kroku se na fasádu přenesl pomocí rydla motiv nakreslený na tuhém papíru. Posledním krokem pak bylo samotné škrabání kresby do vrstvené omítky šrafováním a rytím až na podkladovou omítku. Doba, po kterou se dala lícni vrstva zpracovávat, záležela na jejím složení, především na kvalitě vápna, teplotě a vlhkosti prostředí. Obvykle šlo o 6 až 12 hodin. Škrabalo se šikmými vrypy, aby přebytečná voda stékala po stěně a nezadržovala se v ryskách, a tak nevymývala vápenné pojivo a pigment.⁴²

Rozpory, zda se sgrafito vytvářelo do dvou barevně odlišných vrstev omítky, se zabýval Lumír Tejmar.⁴³ Ten uvedl, že většina prací v českých zemích vznikla jednodušeji a jemněji. Na fasádu se nanasla pouze jedna vrstva omítky probarvená většinou uhlím, jež byla opatřena jednou i více vrstvami nátěru, který se následně proškrabával. Tento způsob se využíval při tvorbě slavonického sgrafita.

Podle barevnosti existují tři druhy sgrafit. Za prvé jednobarevné, kdy se motiv vyryl přímo do omítky s podkladem (Litomyšl, Martinický palác). Za druhé barevné, omítka se dodatečně barvila. Tato technika se v českých zemích nachází pouze na Míčovně v Praze. A třetí typem bylo černobílé sgrafito. Podle výzdoby se dělí na architektonické (psaníčka, kvádrování, pilastry, lizény, hlavice, římsy), ornamentální (geometrické a rostlinné motivy) a figurální (zvířecí a lidské postavy).⁴⁴

Giorgio Vasari připisoval vznik sgrafita Andreu Feltrinu, ale vzniklo spíše větší skupinou umělců.⁴⁵ Důležitou roli v popularizaci techniky sehrál právě Vasari, který

⁴¹ Jiří HOŠEK – Ludvík LOSOS, *Historické omítky*, Praha 2007, s. 43; J. ŠKABRADA, *Konstrukce*, s. 368-370; Pavel WAISSER, *Sgrafito, úhel pohledu. Figurální výzdoba fasád 16.století v evropském kontextu determinujícím česká a moravská sgrafita*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 7-10; týž, *Měšťanské slavnosti, důležitý zdroj výtvarné vizuality 16. století*, in: V. Říhová (ed.), *Sgrafito*, s. 25-32; Vladimír NOVOTNÝ, *Poznámky o českém renesančním sgrafitu*, *Památky archeologické* 37, 1931, s. 37-58; Vlasta DVOŘÁKOVÁ – Helena MACHÁLKOVÁ, *Malovaná průčelí české pozdní gotiky a renesance*, *Zprávy památkové péče* 14, 1954, s. 33-73; W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 15-17, 23-28.

⁴² J. HOŠEK – L. LOSOS, *Historické omítky*, s. 92.

⁴³ Lumír TEJMAR, *K vymýcení pověr o technice renesančních sgrafit*, in: V. Říhová (ed.), *Sgrafito*, s. 99-110.

⁴⁴ Michaela MUSILOVÁ, *Slavonice-sgrafitová výzdoba domů č. p. 517, č. p. 518, č. p. 520, č. p. 522 a č. p. 538*, České Budějovice 2014 (= Bakalářská práce), s. 16.

⁴⁵ V. NOVOTNÝ, *Poznámky*, s. 38.

sepsal *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů*.⁴⁶ Sám Vasari se proslavil sgrafitovou výzdobou paláce dei Cavalieri v Pise. Nejstarší památkou pokrytou figurálními sgrafity je Via della Maschera d'Oro v Římě z konce 15. století.⁴⁷

Do českých zemí se sgrafitová technika dostávala až s příchodem cizích, tzv. vlašských umělců v polovině 16. století.⁴⁸ Nejprvnější se nachází na Míčovně Pražského hradu. Vlašští odborníci, stavitelé a omítkáři přicházeli ze severní Itálie z Tesinu, Mendrisia a dalších měst a přinášeli nové technologické a slohové postupy. Jednalo se většinou o postupy přejeté od předního italského architekta Sebastiana Serlia, který vyšel z antického Vitruviova díla. Sgrafitová technika se začala využívat pro svou jednoduchost a cenovou dostupnost. Nahrazovala složité architektonické prvky kvádrování, bosáže (omítka, která napodobuje kamenné zdivo) a postupem času tak zlidověla. Od prvotních omezení pouze na určité části stavby se rozšířila celoplošná výzdoba v podobě „grafických listů.“

Následkem potlačení šlechtické reprezentativnosti se vrchnost opět navracela k technice malovaných fasád (Český Krumlov, Bechyně). Od šlechtických sídel (zámek v Litomyšli, Pardubicích, Velkých Losinách nebo v Horšovském Týně) výzdoba přecházela na městské domy (Český Krumlov, Sušice, Telč, Slavonice) i venkovské stavby.⁴⁹ Nacházela se například na branách, stodolách, špýcharech a dalších účelových stavbách. Tento velký přechod měl příčinu v jednoduché modernizaci starého domu pouze výtvořem nové fasády. Na průčelí domu si objednavatel mohl nechat vytvořit rodinný erb, cechovní znak, monogram nebo něco, co ho charakterizovalo ve společnosti.⁵⁰ K znovu objevení této techniky došlo v polovině 19. století.

Velký problém sgrafitové techniky spočívá v její trvanlivosti.⁵¹ Sgrafito bylo vytvořeno v mírném podnebném pásu slunné Itálie a zdejší deštivé a povětrnostní podmínky zachování příliš nepřejí. Navazujícím problémem je určení „správné“ techniky restaurování sgrafit.⁵² Dnes se nacházejí originální motivy pod nánosem

⁴⁶ G. VASARI, *Životy I-II*, Praha 1998.

⁴⁷ P. WAISSER, *Sgrafito*, s. 8.

⁴⁸ V. NOVOTNÝ, *Poznámky*, s. 38.

⁴⁹ M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 15; Pavel WAISSER, *Sgrafitová výzdoba fasád zámku v Litomyšli*, in: *Pomezí Čech, Moravy a Slezska* 6, 2005, s. 11-48.

⁵⁰ M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 16.

⁵¹ Dagmar MICHONOVÁ, *Technologické souvislosti péče o historické omítané fasády*, *Zprávy památkové péče* 65, 2005, s. 231-234.

⁵² J. HOŠEK – L. LOSOS, *Historické omítky*, s. 117-156; Ivana KOPECKÁ, *Technické aspekty restaurování sgrafit*, *Zprávy památkové péče* 3, 2005, s. 255-256; Dagmar MICHONOVÁ, *Některé souvislosti vývoje technologie restaurování sgrafit*, *Zprávy památkové péče* 65, 2005, s. 253-254; Vratislav NEJEDLÝ – Petr PAVELEC, *K historii a metodologickým otázkám restaurování sgrafit*,

několika vrstev umělecky málo cenné a výtvarně jednoduché práce novodobého restaurátora. Nejšetrnějším způsobem zachování sgrafit je jejich zdokumentování, zakonzervování a opětovné zakrytí. Na zakonzervovanou vrstvu omítky lze také vytvořit kopii ukrytých sgrafit.⁵³ S využitím grafických předloh může restaurátor doplnit chybějící části. Mezi odborníky, památkáři a restaurátory po mnoho let až dodnes neexistuje ustálený, ten správný způsob restaurování sgrafit.⁵⁴

Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 373-388; Václav ŠPALE, *Problémy restaurování již restaurovaných sgrafit*, Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 389-403; týž, *Problémy restaurování restaurovaných sgrafit na příkladech figurálních sgrafit ve Slavonicích*, in: V. Říhová (ed.), *Sgrafito*, s. 139-148.

⁵³ Vendula KARÁSKOVÁ, *Dům č. p. 522 ve Slavonicích. Stavební historie a rekonstrukce*, Brno 2011 (= Diplomová práce), s. 27.

⁵⁴ Tamtéž.

II. Motiv lidských věků

Strukturu průběhu lidského života a posouzení jednotlivých věkových stupňů začali využívat antičtí filozofové. Šlo o rozdělení života do určitého počtu období. Aristoteles viděl vyvrcholení existenčního cyklu ve střední věkové skupině, jíž člověk získal zkušenosti a měl stále optimální tělesnou sílu. Myšlenka lidských věků jako propagace vzestupu a sestupu, který je uprostřed rozčleněn, byla zastoupena ve 13. století mimo jiné i Tomášem Akvinským. Ten klasifikoval lidský život na „pohyb růstu“, „rozkvět života“ a „pohyb ochabnutí“. Dante Alighieri popsal tento pohyb jako obraz symetrického oblouku, zvedajícího se ze země do nebe, kde byl bod životního vývoje, a následoval opět pokles dolů. Vrcholu života dosáhl člověk v pětatřiceti letech.⁵⁵

Již od starověku byly pozorovány rozdíly mezi muži a ženami. Na ženu se v řecko-římském světě pohlíželo striktně jako na manželku a rodičku potomků, zatímco muž zastával roli živitele a ochránce rodiny.⁵⁶ Rozlišení pohlaví bylo viditelné už v dětství při hrách. Dívky se hrami připravovaly na péči o domácnost, chlapecké bojové hry vedly postupně k budoucí činnosti a odpovědnosti v dospělosti.⁵⁷ Odlišnost pohlaví doložil i sv. Pavel: „Muž je obrazem a odleskem slávy Boží, kdežto žena je odleskem slávy mužovy“ (1 Kor 11, 7).⁵⁸ Tato ustálená podoba se začala měnit až v 16. století, kdy se například v kostele svaté Anny v Annabergu objevily na kazatelně ženské lidské věky.⁵⁹ Ale až 17. století přineslo rovnoprávnost v ikonografii těchto motivů. Muži a ženy byli vyobrazováni na životních schodištích jako páry.

Podobně rozdílně se hledělo na jednotlivé stupně. Za méně ceněné se obvykle uvádělo dětství symbolizující bezmocnost. Dětství bylo rozděleno na dvě části. První stupeň obsahoval dobu od narození do konce kojení (ve středověku trvalo asi 2 roky) a druhý stupeň trval do 7. roku života. Velmi pozitivně se pohlíželo na mládež jako na symbol optimismu, idealismu a životní energie.⁶⁰ Přejít k dospívání byl méně jasný. Skutečností zůstalo, že mládež přecházela k pracovní formě života před 10. až 15.

⁵⁵ Josef EHMER, *Die Lebenstreppe. Alterbilder, Generationsbeziehungen und Produktionsweisen in der europäischen Neuzeit*, in: Hubert Christian Ehalt, *Formen familialer Identität*, Wien 2002, s. 55.

⁵⁶ Ines STAHLMANN, *Lebensalter. Antike*, in: Peter Dinzelsbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, Stuttgart 1993, s. 208.

⁵⁷ Klaus ARNOLD, *Lebensalter. Mittelalter*, in: P. Dinzelsbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, s. 219.

⁵⁸ *Bible. Písmo svaté starého a nového zákona*. Ekumenický překlad, Praha 1985, s. 164.

⁵⁹ Beatrix BASTL, *Lebensalter. Neuzeit*, in: P. Dinzelsbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, s. 224.

⁶⁰ I. STAHLMANN, *Lebensalter. Antike*, s. 210.

rokem. Ve vesnickém prostředí se tak stalo již v 7 letech. Ve středověku dosáhl člověk plnoletosti sňatkem v 15 či 16 letech, v pozdním středověku v 18 letech.⁶¹

Stáří se zpočátku vnímalo podobně jako dětství. Stařec byl bezmocný a nemohl si užívat mládeneckých zábav. V pozdním středověku se starší člověk pokládal za moudrého a plného životních zkušeností, které předával nastupující generaci. Žena se však stavěla do role „senior stulus“ (bláznivá stařena).⁶²

V německy mluvících zemích se stal model životního cyklu na počátku 16. století tématem masopustních her. Tak došlo k jeho širokému rozšíření s velkou popularitou. Hra Pamphilia Gengenbacha *Die zehn Alter dieser Welt*, jež měla premiéru v roce 1515 v Basileji, dramatizovala koncept stoupání až do padesátého roku a následný pokles v deseti rolích, z nichž každá představuje jeden krok.⁶³ Ve středověkém výtvarném umění dominoval motiv kruhu, stromu života nebo kola Štěstěny otáčené Fortunou. U námětu kruhu se nacházely všechny věkové kategorie stejně blízko k duchovnímu centru, obrazu Boha či Posledního soudu. V polovině 15. a počátkem 16. století zvítězilo lineární vyobrazení lidského cyklu do krásně zdobených medailonů či lemované symbolickými sloupky.⁶⁴

Jörg Breu v Augšpurku a Cornelis Anthonisz v Amsterdamu položili v roce 1540 základy novému uspořádání lidského života.⁶⁵ Jörg Breu utřídil běh života do dvouramenného schodiště. První polovina schodiště se jevila jako výstup, který

dosáhne cíle ve čtyřiceti letech. Nejvyšší úroveň schodiště docílil člověk v padesáti letech. Tento věk byl zlomem v lidském životě. Krátká zastávka v čase zahájila následný postupný sestup, a tudíž obrátila pohyb směrem dolů. V tomto věku se měli staří lidé oddělit od mladších, pokud nechtěli být vystaveni posměchu svých dětí. Výsměch stáří je vyobrazen na sgrafitové výzdobě v devadesátém věku člověka. Jörg

1. Jörg Breu-Lebenstreppe.

⁶¹ K. ARNOLD, *Lebensalter. Mittelalter*, s. 218.

⁶² Tamtéž, s. 219-220.

⁶³ Pamphilius GENGENBACH, *Die X. alter dyser welt*, Nürnberg 1518.

⁶⁴ Medailony se nacházejí na fasádě domu v Retzu či na malované výzdobě tabulnice na Rožmberku; sloupková výzdoba je vyobrazena na fasádě domu v Hornu a Weitře.

⁶⁵ J. EHMER, *Die Lebenstreppe*, s. 53.

Breu v pozadí znázornil Krista na nebesích a Poslední soud, symbolizující naději na věčný život.⁶⁶

V 19. století vyvrcholila popularita tohoto tématu. Motivy lidských věků se nalézaly na kachlových kamnech, džbánech nebo kalendářích po celé Evropě a Severní Americe. Otisky visely v obytných místnostech, v dílnách, tavernách. Jacob Grimm popsal v roce 1860 lidské schodiště v obývacím pokoji svého domu jako „obraz zapamatování nesmazatelné paměti.“⁶⁷ V době první světové války se postupně přerušila dlouhodobá přízeň těchto motivů a začaly mizet z výrobních řad tiskáren. Po světových válkách dožívaly ještě tyto náměty v zaostalejších zemích Evropy, například v Řecku.⁶⁸

Obraz životní dráhy, vytvořený kolem poloviny 16. století, který se dále přetvářel v 17. až 19. století, zůstal během svého vývoje konstantní. Podobně stále setrvaly v německy mluvících zemích i slovní popisy jednotlivých etap života. Tři století trvající obliba jednoho tématu ikonografického ztvárnění životního cyklu je však obdivuhodná. Vnímání a vyhodnocování průběhu života a stáří stálo vždy proti sobě. Pesimistický výklad vnímal věk jako úpadek a rozklad, zatímco optimistický jako růst a zdárné dokončení životní cesty.⁶⁹ Podnět související s věkem se do značné míry promítl v době vzniku a šíření lidských schodů. Jednotnost a přísný řád života lze považovat za pokus o vyobrazení demografické a sociální nejistoty a současně také hledání stability. Klasifikace věků byla stejně oblíbená jako cykly povah nebo uspořádání společnosti. V námětu vzestupného a sestupného schodiště lze zároveň sledovat boj středních tříd k úspěchu a strach ze sociálního úpadku a věčného trestu.⁷⁰

Výchozím bodem pro čtení životních schodišť je předpoklad vztahu mezi věkem a obrazy sociální reality. Různé výklady stárnutí a životní dráhy nejsou svévolné. Jsou založeny na věcných životních zkušenostech a společenské praxi. Gerd Göckejahn napsal koncept pro regulaci mezigeneračních vztahů. Ten tvoří mezigenerační horizont očekávání a společensky přijatelného chování, jež reguluje vztahy mezi generacemi v rodinném životním cyklu. Patřil k nim citový a emoční postoj při předávání a dědění majetku a následné postavení starších lidí uvnitř i vně rodiny.⁷¹

⁶⁶ Tamtéž, s. 53.

⁶⁷ Tamtéž, s. 61.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž, s. 62.

⁷⁰ Tamtéž, s. 64.

⁷¹ Tamtéž.

V 16. a na počátku 17. století byly nejprve životní cykly schodiště genderově odděleny. V 18. století v době širokého využívání tohoto motivu se objevil námět společného stárnutí párů. Z pohledu na převod vlastnictví majetku to bylo vcelku důležité. Jak již bylo řečeno, životní schodiště se převážně dělilo na sto let, s vyvrcholením života v padesáti letech. Taková chronologie nedává žádné skutečné svědectví o demografické struktuře v raném novověku. Symbolika vyplývá z filozofické a ikonografické tradice, která byla založena na desítkové soustavě. Chronologický model života není v úplném rozporu, nýbrž souvisel se zkušenostmi a přáními jeho současníků. I když většina lidí nedosáhla vysokého věku, nelze to zcela vyloučit.

2. Gustav Kühn, *Lidské páry*.

V populární knižní sérii *Kdo je kdo v historii* uvedl britský historik Steven Smith, že téměř jedna třetina ze zkoumaného vzorku lidí z 16. století se dožila sedmdesáti let.⁷² Zlom života v padesáti letech má také své doložené podoby. Tento stav byl indikován různými příklady v pestrém sociálním prostředí i období. Mezi třicátým a polovinou čtyřicátého roku dostali synové dědictví a začali kupovat pozemky. Mladý pár žil však často na začátku manželství v ekonomické závislosti na domácnosti svých rodičů. Série převodů majetku skončila kolem čtyřicátého věku a došlo k osamostatnění. V padesáti letech již otec začínal zaučovat svého nástupce, a tak otevíral nový cyklus mezigeneračního přenosu půdy. Obraz stáří a životního cyklu v podobě schodů mohl zvláště vhodně přispět k regulaci a organizaci mezigeneračních vztahů v rámci domácnosti, jež tvořila centrální jednotku.⁷³ Znázornění lidských věků bylo tak oblíbené, že se v 19. století šířilo tiskovinami podomních obchodníků. Konec lidských schodů nejspíše zapříčinil rozvoj malovýroby a následná přeměna rodinného života.

II. 1. Symbolika

Alegorické členění na tři, čtyři, šest a sedm stupňů se postupně vyvíjelo a mělo svou symboliku. Tři stupně symbolizovaly Klanění Tří králů, čtyři stupně charakterizovaly

⁷² Tamtéž, s. 71.

⁷³ Tamtéž, s. 74.

čtyři roční období, čtyři temperamenty nebo čtyři velké proroky.⁷⁴ Ve středověku se největší oblibě těšil sedmistupňový cyklus, který vyobrazil i Jan Amos Komenský ve svém obrázkovém slovníku *Orbis sensualium pictus*. Ten rozdělil lidský život na období dítěte, pacholety, mládence, jinocha, muže, starce a kmeta.⁷⁵ Renesanční doba přinesla desetistupňový systém, který se objevil v 15. století v krátkých německých veršovaných příslovích:

Zehn jar ein kint,
zwanzig jahr ein jungling
dreissig jar ein man
Virzig jar wolgetan
Funfzig jar stillstan
sechzig jar abgan(nebo geht dichs alter an)
siebenzig jar die sele bewar (nebo ein greis)
achtzig jar der welt tor (nebo narr nimmer weis)
neunzig jar der kinderspot
Hundert jar: nu gnad dir got.⁷⁶

Tyto básně, přísloví a písně doplňovaly obrazové lidské věky až do konce 19. století.⁷⁷

Velké rozšíření lidského cyklu na přelomu 15. a 16. století souvisí se zájmem o smrt a hlavně o umění umírat (*ars moriendi*).⁷⁸ Návody se nacházely od druhé poloviny 15. století v malých knihách a grafických znázorněních. Také v ikonografii byla smrt symbolizována jako holá lebka s kostmi nebo reprezentována jako kostlivec vyzbrojený lukem a šípy, později s kosou.⁷⁹

Každý lidský stupeň měl charakteristický atribut v podobě zvířete. Zvířecí symboly poprvé popsala Clary Hätzlerin v knize písní z roku 1471.⁸⁰

⁷⁴ Gertrud BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter-Darstellungen auf der Fassade des Retzer Sgraffitohauses*, in: Gertrud Mras – Renate Kohn, *Epigraphik 2000. Neunte Fachtagung für mittelalterliche und neuzeitliche Epigraphik*, Wien 2006, s. 156-157.

⁷⁵ Naděžda KVÍTKOVÁ (ed.), *Jan Amos Komenský. Orbis sensualium pictus*, Praha 2012, s. 68-69; srov. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 150.

⁷⁶ J. EHMER, *Die Lebenstreppe*, s. 58.

⁷⁷ Tamtéž, s. 61.

⁷⁸ Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 61-67.

⁷⁹ J. EHMER, *Die Lebenstreppe*, s. 58.

⁸⁰ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 157.

X Jar ain kitz	10 let kolouch
XX Jar ain kalb	20 let tele
XXX Jar ain stier	30 let býk
XL Jar ain leo	40 let lev
L Jar ain fuchs	50 let liška
LX Jar ain wolf	60 let vlk
LXX Jar ain katz	70 let kočka
LXXX Jar ain hund	80 let pes
LXXXX Jar ain esel	90 let osel
C Jar ain gans	100 let husa

Jednotlivá zvířata symbolizovala charakteristické vlastnosti daného věku. Například býk byl symbolem nespoutané síly, bojeschopnosti a dravosti.⁸¹ Vlk ztělesňoval lakomství a lupičství.⁸² Zajímavým zvířetem byla mladá kočička, jež představovala požadavky a přání starého člověka, a proto byla nejspíše v ikonografickém vyobrazení posunuta až na věk osmdesátý.⁸³

S nástupem desetistupňového cyklu se začaly objevovat také ženské lidské stupně. První výlučně ženské lidské věky publikoval ve svých pracích Martin Schrot v roce 1574.⁸⁴ V městském umění se ženské věky nacházely v kombinaci s mužskými například v Retzu nebo v již zmiňovaném kostele svaté Anny v Annabergu.⁸⁵ Ženské lidské věky opět doplňovaly zvířecí atributy:

⁸¹ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 159.

⁸² Tamtéž, s. 161.

⁸³ Tamtéž, s. 162.

⁸⁴ Martin SCHROT, *Die zehn Alter der Weld*, Augsburg 1574.

⁸⁵ Kristina BAKE, *Geschlechtsspezifisches Altern in einem Lebensalter-Zyklus von Tobias Stimmer und Johann Fischart*, in: Heike Hartung (ed.), *Alter und Geschlecht. Repräsentationen, Geschichten und Theorien des Alter(n)s*, Bielefeld 2005, s. 119.

X Jar ain zeuklein	10 let
XX Jar ain nachtigall	20 let slavík
XXX Jar ain pfau	30 let páv
XL Jar ain adler	40 let orel
L Jar ain henne	50 let slepice
LX Jar ain schnatter hetzen	60 let
LXX Jar ain tauber	70 let holub
LXXX Jar ain eul	80 let sova
LXXXX Jar ain ganns	90 let husa
C Jar ain fledermaus	100 let netopýr

Křepelka znázorňovala volnost, nevázanost, husa byla pokládána za neušlechtilého ptáka určeného k lovu, ale připisovaly se jí kladné vlastnosti. Sova se stala oblíbeným motivem již v době antiky jako noční ušlechtilý letec, avšak symbol hříšníků.⁸⁶ Téma ženských věků a s tím spojené zvířecí atributy, jež jsou vyobrazeny na domě v Retzu, se téměř neshodují s publikací Martina Schrota.⁸⁷

II. 2. Divadelní zpracování

Lidské věky nebyly vyobrazovány jen na fasádách domů a výzdobě šlechtických sídel, ale byly důležitou součástí divadelních inscenací a karnevalových průvodů.⁸⁸ Velice negativně člověka ve svém díle *Theatrum mundi minoris* vylíčil Nathanaél Vodňanský z Uračova.⁸⁹ V úvodu autor rozdělil život člověka do pěti dějství (početí, narození, vychování, povolání a způsob života, sešlost věkem a vykročení z tohoto světa) odehrávajících se v pěti typech římských staveb. Spis je dále rozčleněn do tří knih. První kniha se zabývá srovnáním nedostatečnosti člověka s dovednostmi živočichů. V druhé knize autor nejprve popisuje utrpení člověka v jednotlivých životních fázích, poté následuje popis strastí spojených s jednotlivými společenskými skupinami. Třetí kniha se zaměřuje na problémy všech sociálních skupin (válka, mor, nemoci, hlad). V závěrečných kapitolách je líčena smrt a poslední soud.⁹⁰

⁸⁶ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 163-166.

⁸⁷ Martin SCHROT, *Die zehn Alter*.

⁸⁸ P. WAISSER, *Měšťanské slavnosti*, s. 26.

⁸⁹ Hana BOČKOVÁ – Jiří MATL (edd.), *Nathanaél Vodňanský z Uračova. Theatrum mundi minoris*, Brno 2001.

⁹⁰ Jana KOLÁŘOVÁ – Karla STRNADOVÁ (edd.), *Dělání mnohých knih žádného konce není. Antologie textů ke studiu starší české literatury. Literatura raného novověku*, Olomouc 2011, s. 101-103.

Příkladem konkrétního rozdělení lidských věků je Tobiáš Mouřenín z Litomyšle, který ve svém díle *Věk člověka* z roku 1604 popsal deset stupňů lidského života.⁹¹ Mouřenín čerpal z německé práce Jiřího Wickrama *Die zehen Alter*, ale i tento výtisk není pravým originálem. Wickram totiž využil spis *Die zehen Alter dieser Welt* od Pamphilia Gengenbacha. Jeho hra se nejvíce podobala klasickým středověkým vzorům 15. století a dělila život na sedm lidských věků. Gengenbach se nesnažil o charakterizování jednotlivých etap života, ale ukázal samotný stav tehdejšího světa.⁹² V 16. století se začal naopak používat cyklus deseti věků. V divadelním provedení se většinou objevil jako rozhovor poustevníka s jednotlivými věky. Výtisk Tobiáše Mouřenína z roku 1604 se nezachoval a je zde prezentován pozdější text z roku 1723. Obecně lze říci, že jde o přepracovaný cizí námět s českými pořekadly.

V textu hry Tobiáše Mouřenína vystupuje člověk v jednotlivých desetiletích svého života, Svět jako krásná paní, Poustevník, který nabádá k mravnému životu, Smrt a Ďábel. Tobiáš Mouřenín klasifikoval lidský život na *pachole* v deseti letech, kde vypisuje pyšného, bohatého a neposlušného chlapce. Poustevník viní rodiče ze špatné výchovy a říká, že dříve se trestalo kamenováním, ale dnes by nebylo dostatek kamenů. Ve dvaceti letech přichází *mládenec* užívající si života, žen, hazardu, rozhazování peněz. Ve třiceti letech *jinoch*, jenž se nestará o své povinnosti a raději se rozpomíná na své mládenecké cestování. Ve čtyřiceti letech si *muž* užívá s mladými dívkami, nemyslí na smrt, protože je ještě daleko. V padesáti letech *dospělý člověk*, který prohýřil svůj majetek, a přesto chce získat peníze za každou cenu i vraždou. Po padesátce na scénu vstupuje d'ábel. Vysmívá se poustevníkovi, že těmito řečmi si svět nezíská. Poustevník připomíná d'áblu jeho pád a on rozzlobeně odchází. V šedesáti letech navštěvuje poustevník *lakomce*, věřícího ve všemocnou sílu peněz (peníze vyřeší vše-spravedlnost i právo). V sedmdesáti letech si závistivý a nenávistný *stařec* uvědomuje své špatné chování, ale stále věří v dlouhý věk. V osmdesáti letech se *kmet* rozpomíná na třicátý věk svého života. Snaží se chovat jako mladík, i když to již nejde (podle motto „užívat si až dokonce“). V devadesáti letech netrpělivý mrzák, kterého vše bolí a přeje si smrt. Ve sto letech zbyla z člověka jen *kůže kostí*. Člověk na smrtelném loži chápe své špatné

⁹¹ Č. ZÍBRT, *Tobiáše Mouřenína Věk člověka r. 1604*, Český lid 13, 1904, s. 337-354, 390-405, 454-461; J. KOLÁŘOVÁ, *Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu*, Bohemica litteraria 15, 2012, s. 10-11.

⁹² B. BASTL, *Lebensalter. Neuzeit*, s. 225.

mládí a celý život, přeje si vše navrátit a napravit, ale už si pro něj přichází smrt, jež mu vyčítá, že měl tolik věků na obracení, a přesto toho nevyužil („smrt dostane každého“).

Dalším příkladem je již zmiňovaný Bartoloměj Paprocký z Hlohov. Ve svém díle *Třinácte tabulí věku lidského* z roku 1601 dělí lidský věk dokonce na třináct etap.⁹³ Spis s moralizujícím akcentem je rozdělen v první části do třinácti kapitol („tabulí“), jež reprezentují jednotlivé části lidského života. Narození a smrt nejsou ohraničené dobou trvání a dospívání rozčlenil Paprocký na tři části. Poté následuje dvacetiletý až devadesátiletý člověk, přičemž poslední části smrti náleží největší část popisu. *První tabule věku lidského, jenž jest narození člověka.* Dítě se rodilo na svět v pláči z prvotního hříchu Adama a Evy. Tento pláč stoupal k Pánu a ten posílá své anděly, aby novorozeně chránili. Nářek byl znamením, že se dítě narodilo do úzkosti a bídy světa, které zažily i jeho rodiče. *Tabule druhá věku lidského, když totiž člověk k sedmi letům přichází a svývolně pohrává jako jelinek hodně vychovaný.* Ne dlouho si mohou děti pohrávat, již od mládí se musí učit dobrým způsobům. Pokud se prodlévá s výchovou „s dětmi bude více žalosti nežli radosti.“ Děti by měly vědět, jak svůj život vésti k mravnosti a prospěšnosti své vlasti. *Třetí tabule věku lidského, když totiž již mládež k výrostu přichází.* Verš navazuje na předchozí. Mládež následovala dobrých mravů a brala si příklad z moudrých a slavných mužů. „Čemu mladost přivykne, téhož se i na potomné časy držeti bude.“ *Tabule čtvrtá věku lidského, kteráž se nápodobně na mládež vztahuje.* Rodiče mohou svým dětem upustit trochu „uzdu“, aby si užívaly mládí, ale ve vší uctivosti.

Tabule pátá věku lidského, když již jistým způsobem život svůj výsti míní. Dvacetiletý mladík se vystřihává sklonům k myslivosti, které ho velice lákaly. *Šestá tabule věku lidského, kteráž se vztahuje na čas ten, v němž se člověk ke 30. létům blíží.* Člověk měl dychtit po slávě a bezpečnosti pro svou vlast a snažit se o jméno věčné, než-li marně sedět s hanbou. *Tabule sedmá života lidského, když totiž člověk ke čtyřicíti létům přichází.* V tomto věku se člověk přidržoval všelijakého pořádku, aby mohl být lidmi brán jako moudrý a uctivý. Šťastný byl ten, kdo pamatoval na věci pominulé, ale nezapomínal také na budoucí. *Tabule osmá věku lidského, kteráž se k padesáti létům blíží.* Tabule ukazovala rozdílnost štěstí. Pán Bůh dal každému část, ale štěstí je vrtkavá věc. Bohatství člověka vyvýší a zas nenadále padá a odejme bohatství, které je

⁹³ B. PAPROCKÝ, *Třinácte tabulí*; J. KOLÁŘOVÁ – K. STRNADOVÁ (ed.), *Dělání mnohých knih*, s. 93-95; Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, s. 270; Eva ŠIMEČKOVÁ, *Exempla ve vybraných knihách předbělohorské moralizující literatury*, Olomouc 2012 (= Diplomová práce), s. 48.

pomíjitelné. *Devátá tabule věku člověčího, kteráž, člověka již šedesáti let majícího.* Šťastným a opravdu bohatým je ten, kdo přestal dychtit po pomíjitelných věcech tohoto světa (zlato, perly). Člověk se zamýšlí nad svým mladistvým věkem a lituje spáchaných hříchů. *Desátá tabule věku člověka již sedmdesáti let majícího.* Boha neměl člověk vyznávat pouze slovy, ale i skutky, a to vše vedlo k jeho cti a chvále. Člověk náležitě vykoná alespoň tuto poslední část života.

Jedenáctá tabule věku lidského, kteráž se k osmdesáti i devadesáti vztahuje. Tato část života ukazuje člověka často plného hněvu, kterému je neustále ukazováno mládí, které nad ním nařiká. Člověk, ať chce nebo ne, musí zanechat mladických náklonů, odevzdat řetězy a prsteny a dožít ve skromnosti. *Dvanáctá tabule věku lidského, kteráž jest poslední částka života.* Člověk je u cíle svého života. Dívá se upřeně do zrcadla, kde vidí velkou proměnu oproti svému mládí. *Třinácté a poslední tabule, jež slove smrt.* Poslední kapitola, jak napovídá název, se věnuje smrti a zabírá největší část spisu. Rozsah ukazuje důležitost konce života v myšlení tehdejších lidí. Tabule začíná u prvotního hříchu Adama, kdy vlastně začala existovat. Do této doby byl člověk téměř rovný Bohu. „*Neposlušenství nám tehdy mnoho zlého způsobilo, jako naproti tomu poslušností mnoho dobrého způsobiti může.*“ Kapitola ukazuje mnoho biblických úryvků, které nabádají člověka k poslušnosti a obrácení. Lze tedy uzavřít: „*Nic jistého nad smrt není, uložené jest jednomu každému cíl, kterého žádný nemine.*“

Druhou část textu knihy tvoří mravní exempla týkající se většinou neobyčejných situací, jež zažívají umírající nebo pozůstalí, s důrazem na možnost spásy hříšné duše v posledních dnech života či dokonce po smrti.⁹⁴

Všechny uvedené texty se řadí mezi mravoučná díla. Tobiáš Mouřenín podal ve svém díle příklad nectnostného života. Bartoloměj Paprocký popsal návod na dobře prožitý život. Nathanaél Vodňanský se nezabýval pouze výčtem fází lidského života, ale řešil také sociální postavení a společenskou prestiž jednotlivých skupin. *Theatrum* je více zajímavě podáno a nesnaží se o detailní a úplný výčet stavů a povolání ani o vysoký počet věků jako Paprocký.⁹⁵

⁹⁴ J. KOLÁŘOVÁ – K. STRNADOVÁ (edd.), *Dělání mnohých knih*, s. 93.

⁹⁵ H. BOČKOVÁ – J. MATL (edd.), *Nathanaél Vodňanský*, s. 265-291.

II. 3. Předlohy lidských věků

Předlohy byly důležitou součástí pro výběr požadovaného vyobrazení objednavatelem a dále sloužily jako šablona pro umělce. Grafické předlohy se do českých zemí dostávaly nejvíce z německé tvorby.⁹⁶ Nejznámějšími představiteli byli Virgil Solis, Hans Sebald Beham nebo Jost Amman. Sgrafitová výzdoba se velmi podobá dřevořezu nebo mědirytu, a tudíž často tyto grafické listy sloužily umělci jako předloha. Dřevořezy a mědiryty se staly populárními především v nizozemském umění. Prvním, kdo upozornil na možnost předloh u nás, byl historik umění Max Dvořák. Ten našel grafickou předlohu pro bitvu u Milvijského mostu na nádvorním průčelí zámku v Litomyšli.⁹⁷ Postupem času se nalézaly stále nové šablony a užití těchto podkladů při tvorbě bylo neodmyslitelné. Předlohy ukazují, jak byl umělec schopen přenést drobnou kompozici z grafického listu z malého měřítka na fasádovou plochu. Porovnání předlohy se skutečným vyobrazením ukazuje na zručnost umělce, jenž mohl šablonu jednoduše překreslit nebo využít své fantazie a částečně ji přetvořit či některé části vynechat. Mohl tak činit z vlastního přesvědčení či z výběru zadavatele, reagujícího na politické nebo náboženské události. Nejčastějšími motivy a tématy předloh byli biblické události a antičtí hrdinové. Velkému rozšíření a lepšímu zpřístupnění napomohl vynález knihtisku. Začaly se tisknout obrázkové bible a Dějiny Říma Tita Livie. Sgrafitáři mohli také kombinovat grafické listy a přebírat i různé motivy jeden od druhého.⁹⁸

Dřevořezy a knižní ilustrace lidských věků vytvořili Jost Amman, Tobias Stimmer, Jörg Breu a další.⁹⁹ Nejstarší

3. Nejstarší předloha lidských věků cca 1475.

⁹⁶ M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Grafická předloha a její význam při restaurování maleb a sgrafit*, Památková péče 31, 1971, s. 4-5.

⁹⁷ Tamtéž, s. 4-5.

⁹⁸ Klára SKRBEKOVÁ, *Renesanční dům č. p. 518 ve Slavonicích (Fárův dům)*, Brno 2009 (= Diplomová práce), s. 33.

⁹⁹ Jost Amman (1539-1591) byl švýcarsko-německý umělec zabývající se dřevořezy; Jörg Breu (cca 1510-1547) byl německý malíř, miniaturista a projektant; Tobias Stimmer (1539-1584) byl švýcarský malíř a grafik; K. BAKE, *Geschlechtsspezifisches Altern*, s. 113-135; Jane S. PETERS (ed.), *The Illustrated Bartsch XIX, German masters of the sixteenth century*, Hans Rudolf Manuel (Deutsch), Tobias Stimmer, New York 1988.

ilustrace deseti lidských cyklů vznikla před rokem 1475 a je uložena v Mnichově v Bavorské státní knihovně.¹⁰⁰ Jost Amman vypracoval v druhé polovině 16. století cyklus mužských i ženských věků. Tyto lidské věky již obsahují symbolické zvířecí atributy a krátké slovní popisy. Podobně etapy lidského života vyobrazil Tobias Stimmer. Na jednotlivých stranách se nacházejí vždy dva věky, ohraničené ornamentálními sloupy. Nový typ uspořádání lidského života do dvouramenného schodiště přinesl v roce 1540 Jörg Breu, který byl rozebírán již výše. Nálezy předloh, které sloužily jako podklad výtvarníkům, pomáhají restaurátorům a historikům nahlédnout do vnitřního světa individua objednavatele i umělce.

Vyobrazení lidských věků bylo jistě spjato s divadelními a literárními texty. Většina textů byla doplněna ilustracemi, které příslušely jednotlivým částem života. Martin Schrot, který jako první publikoval i ženské věky, znázornil ve své práci muže a ženu v jednotlivých fázích života společně s jejich zvířecími atributy. Dalším příkladem tohoto propojení byla hra Jiřího Wickrama. Ta popisuje i vyobrazuje lidský život jako rozhovor poustevníka s jednotlivými stupni života. Oproti ikonografickým pramenům zde chybí zvířecí atribut. Z této hry vyšel také Bartoloměj Paprocký z Hlohov, který uvedl úskalí lidského života společně s obrazy člověka se zvířecími atributy.

Lidské věky se staly oblíbenou částí kulturního života již v antice. Velkého rozšíření se však dočkaly mezi 16. až 19. stoletím. Následně zanikly během první světové války. V průběhu dlouhého vývoje kultury se měnil alegorický počet cyklů, symbolické vyjádření i použití těchto motivů. Lidské etapy lze nalézt v knižních ilustracích, na hmotné kultuře, v divadelních zpracováních i na fasádách domů na česko-rakouském pomezí.

¹⁰⁰ Die 10 Lebensalter Meister mit den Bandrollen vor 1475, Bayerische Staatsbibliothek München, sign. Cim.211b.

III. Lidské věky na fasádách domů

III. 1. Retz

Malebné městečko Retz se nachází dvanáct kilometrů jihozápadně od Znojma a bylo založeno roku 1305. V důsledku mimořádně příznivých klimatických podmínek zde vynikalo vinařství. V pozdním středověku se odtud víno exportovalo do Čech, Polska a dokonce i do Ruska. Těžkou ranou pro město se staly husitské války. Roku 1425 město plenila a následně zdevastovala vojska a muselo být tedy znovu obnoveno.¹⁰¹ Přes nepříznivý osud však došlo na konci 15. století a především pak v 16. století k velkému rozkvětu města. Během tohoto vývoje dostaly některé domy novou renesanční podobu. Jedním z příkladů je dům Hauptplatz č. p. 15.

Krásně zdobený renesanční dům byl poprvé uveden v urbáři roku 1495. Bližší informace o majiteli a stavebním vývoji se našla až z poloviny 16. století. Právě v této době roku 1546 zdědil dům Augustin Resch po svém tchánu Richardu Nadlerovi.¹⁰² Augustin Resch nechal dům kolem roku 1576 přestavět na třípatrový pětiosý se sgrafitovou výzdobou. Resch se stal v Retzu významnou postavou. Mezi léty 1557-1558 působil jako představitel špitálu v klášteře dominikánů a v letech 1570-1571 vykonával funkci obecního soudce.¹⁰³ V polovině 16. století se většina obyvatel a městské rady hlásila k protestantství, protože v dominikánském klášteře se konaly od roku 1562 protestantské bohoslužby. Právě v této době zastával Augustin Resch vysoké služby. Ať už majitel domu vyznával luteránství nebo ne, lze předpokládat, že měl k této konfesi blízko a podílel se na reformačních myšlenkách.¹⁰⁴ Roku 1572 se stal novým členem katolického bratrstva Corpus Christi, což však nutně nemusí znamenat, že v této době přešel ke katolictví. V bratrstvu působili i katoličtí kněží luteránsky smýšlející. Zajímavá je také skutečnost, že si Augustin Resch do své poslední vůle poznamenal, že chce být pohřben výlučně v katolickém farním kostele. Zemřel roku 1580 v 64 letech.¹⁰⁵ Dům zdědil jeho zeť, městský soudce Albrecht Hofmann a poté jeho syn Georg. Už roku 1649 se dům uváděl jako zchátralý. Roku 1675 se dům rekonstruoval, přičemž se zničila část původní výzdoby.¹⁰⁶ Roku 1858 změnil podobu domu Georg Verderber,

¹⁰¹ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 154.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž; srov. W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 147.

¹⁰⁴ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 154.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 155.

¹⁰⁶ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 147.

který nechal zvětšit okna, čímž rozrušil některá sgrafita. Nejnižší řada obrazových polí na hlavním náměstí tak byla ztracena. K prvnímu restaurování a vlastně i k znovuobjevení sgrafit došlo roku 1928 akademickým malířem Ferdinandem Heilmannem. Další restaurátorské zásahy následovaly v osmdesátých letech.¹⁰⁷

Stěny domu na severní a západní straně zcela pokrývají sgrafitové obrazy s nápisy. Omítku silně poničily průrazy oken, stopy času a také povětrnostní podmínky. Vlivem těchto okolností jsou dnes některé obrazy již těžko čitelné. Na severní straně byly vyobrazeny scény z Ovidiových Metamorfóz a také mužské lidské věky. Na západní stěně znázornil sgrafitář scény ze Starého zákona a ženské lidské věky.¹⁰⁸ Retzská sgrafita působí na kolemjdoucí svou vysokou úrovní. Lidské věky vytvořil umělec podle předlohy saského monogramisty I. R. (J. R.),¹⁰⁹ která byla vydána ve Vídni roku 1579 (autor zde pracuje s pozdějším vydáním z roku 1702).¹¹⁰ Textový doprovod pochází ze *Stamm- a Gesellenbüchlein* od Davida de Neckera (Neckera) z Augsburgu. Alegorie Davida de Neckera z roku 1570 měla celkem 22 veršů pro každý věk.¹¹¹ Na domě v Retzu bylo použito pouze prvních osm veršů, jež sgrafitář přepsal slovo od slova. Na této výzdobě lidských věků je zajímavé, že se zde objevily mužské i ženské lidské věky, které se poprvé nacházely v díle Martina Schrota v roce 1574.¹¹² Obě varianty lidských věků tvořily v této době ojedinělou záležitost a nalézaly se ještě v kostele svatě Anny v Annabergu.¹¹³

Prostor mezi okny prvního a druhého patra směrem do náměstí obsahuje mužské lidské věky. Na prvním medailonu bylo vyobrazeno desetileté dítě. Obraz ukazoval hrajícího si chlapce, který jel na hrajícím koníčku a v ruce držel dlouhý řetízek, na kterém měl přivázaného ptáčka s roztaženými křídly. Chlapec s krátkými kudrnatými vlasy byl oblečen do šatů až po kolena. V pravici držel uzdu koně a pevně svíral otěže. U pasu měl připevněn meč a stuhu, kolem něj poskakoval mladý kozlík. Obraz i text v prvních šesti řádcích dosvědčoval tíseň nemluvněte, ležícího v kolébce, jehož problémy nikdo neřešil. Dítě symbolizovalo prudkost a nevyrovnanost, vlastnosti charakteristické pro tento věk (symbolika ptáčka na řetězu). Od slovní předlohy Davida

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 148.

¹⁰⁸ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 155.

¹⁰⁹ Gertrud Blaschitz uvádí zkratku I. R., Wolfgang Westerhoff uvádí zkratku J. R.

¹¹⁰ MONOGRAMMIST I. R., *Abbildung Der VIII ersten Durchlauchtigsten Groß Mächtigsten Herzogen zu Sachsen*, Berlin 1702.

¹¹¹ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 156.

¹¹² M. SCHROT, *Die zehn Alter*.

¹¹³ K. BAKE, *Geschlechtsspezifisches Altern*, s. 119.

de Neckera bylo použito pouze 8 veršů, v originále následuje dalších 14 veršů. Na rozdíl od předlohy monogramisty I. R. (J. R.) se chlapec nedíval na kozlíka, ale snažil se navázat oční kontakt s kolemjdoucími.¹¹⁴

Was hatt dz kind betrubter zeit/ die weil es in der wiegen leit/ sein schmercze kann es

4. Retz vyobrazení 10. mužského věku 5. Retz předloha 10. mužského věku.

nit klage/ wills nit
schweige muß mans
trage/ Im wirdt seins
willens selte buß/
trenck lieber so es
essen muß/ Dan kinds
alter ist zechen Jar/
darin wechsts auff in
boßheit gar.¹¹⁵

Druhý obraz ukazoval dvacetiletého mladíka v honosném oblečení se sokolem v levé ruce. Hlava byla při rozšiřování oken znetvořena. V pravé ruce držel mladík zrcadlo, zatímco na předloze měl levou ruku prázdnou, pouze s prstenem na ukazováčku. Symbolickým zvířetem tohoto věku bylo tele. Část doprovodného textu poničila přestavba domu.

Darnach biß auf die zweinczig Jar/ wie ist sein sinn so wanckelbar/ Ist wiczig weder gar

6. Retz vyobrazení 20. mužského věku. 7. Retz předloha 20. mužského věku.

noch halb/ Ist gleich
eim vnuerjärten Kalb/
Er tobt und springt
laufft hin un her/ und
achtet wenig grosser
Ehr/ wann er nur
seinen lust verbringt/
Sonst wenig er nach
tugent ringt.¹¹⁶

Třetí obraz znázorňoval třicetiletého muže, který byl oblečen do nádherných šatů a sobecky se díval směrem do ulice. Stál na terase, v pozadí se nacházel vojenský stan.

¹¹⁴ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 158; W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 150.

¹¹⁵ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 150.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 150-151.

Kudrnaté středně dlouhé vlasy schovával pod nádherným ptačím kloboukem. Muž měl na sobě krátký kožený kabát s krajkovanou košilí, kalhoty, punčochy a boty. Přes opasek si připevnil meč, pás s řetězem a šerpou a v pravé ruce držel praporec. Se svými dlouhými vousy vypadal mnohem starší. Vzadu ležel symbol síly, bojeschopnosti a bohatosti, vzpírající se býk. Ten symbolizoval nespoutanou sílu a dravost.¹¹⁷

Dressig Jar ein Mann. Als dan bumbt dz dreissigst Jar/ so wirt die sterck gar offenbar/

gleich wie ein sich tumelt umb/ es gilt im gleich grad oder krumb/ Er stieß es gern als darnider/ was im begegnet wie ein wider/ Truczig und frech ist sein gefert/ mit sturms wind er einher fert.¹¹⁸

8. Retz vyobrazení 30. mužského věku. 9. Retz předloha 30. mužského věku.

Čtyřicetiletému člověku chybí opět část hlavy. Vousatý muž s kloboukem z ptačích per byl oblečen v půlbroji, v pravé ruce držel hůl a u pasu měl připevněn meč. Za zády se nacházel symbol tohoto věku, mohutný lev.

Der furt fürwar eins löbe mut/ den vierczig Jar wol behut/ denn er ist keck und vnuerzagt/ denckt im ich hab es oft gewagt/ Darumb er all sein sterck versucht/ will nit mer sein wie vor verrucht/

10. Retz vyobrazení 40. mužského věku. 11. Retz předloha 40. mužského věku. solch redlich mann wirt als dann/ zum Regiment genommen an.¹¹⁹

¹¹⁷ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 159.

¹¹⁸ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 151.

¹¹⁹ Tamtéž.

Padesátiletý muž vypadá se svými vousy, čepicí na hlavě a dlouhým kabátem opravdu staře. Po pravici mu číhala liška a po levici byla vyobrazena slepice. Je zajímavé, že autor sgrafit využil předlohu pro sedmdesátiletého člověka.¹²⁰

Fünffczig Jar sti(Ile stahn). Wer dan die fünffczig Jar erreicht/ gleich wie ein Fuchs der

umher schleicht/ dan er nimbt ab an sem Leben/ drum er thut gut achtung geben/ Das er sich in sein stant befließ/ Er braucht vernunfft in kluge list/ gleich wie der Fuchs ist er gerüst.¹²¹

12. Retz vyobrazení 50. mužského věku. 13. Retz předloha 50. mužského věku.

Šedesátiletý muž stál před domem a díval se směrem do ulice. V levé ruce držel měšec peněz symbolizující jeho chamtivost. Držení těla šedesátiletého člověka bylo stále vzpřímené a vypadal velmi panovačně. Měl na sobě dlouhý kabát lemovaný kožešinou. Pod kabátem mu vyčnívaly pouze punčochy a boty. Hlavu zcela porývala čepice. Za zády muže se procházel vlk s husou v tlamě. V tomto věku přicházely nemoci, které předznamenávaly budoucí smrt. Vlk symbolizoval lakomce a lupiče.

Vlastnostmi šedesátiletého muže byly staří, šedivost, nevrlost a bezbožnost. Autor výzdoby využil vyobrazení padesátiletého muže.¹²²

Sechzig Jar geht's alter an. Das sechzigst Jar so fecht

14. Retz vyobrazení 60. mužského věku. 15. Retz předloha 60. mužského věku.

¹²⁰ MONOGRAMMIST I. R., *Abbildung*.

¹²¹ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 151.

¹²² G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 160-161.

er an/ un beist umb sich mit hundes zan/ mit niemant kann er sich vertrage/ Man hört in greynen murren klagen/ Bedenkt sein böß verlorne zeit/ im geicz verbracht daselb in reut/ un wirt ein Reicher nimer satt/ drumb er des wolffen namen hatt.¹²³

Sedmdesátiletému muži opět chyběla hlava. Měl na sobě mohutný kožich až po kolena a na hlavě čepici. Jeho výraz vypadal velmi přísně. Po levé straně ho pozoroval sedící pes. Autor výzdoby zde využil předlohy šedesátiletého muže.

Im siebenczigsten greiff in an/ der Neyd dz er niemant nichts gan/ Den im allein zu

16. Retz vyobrazení 70. mužského věku.

17. Retz předloha 70. mužského věku.

seinen frumen/ hatt drumb des hunds natur bekumme/ Weil eher die Jar begehren thu/ acht ich dafür er hab es gnug/ will in der welt kein not mehr han/ bleibt wohl freundlich gen jeder man.¹²⁴

Osmdesátiletý shrbený muž se opíral o svou hůl. Oproti předloze monogramisty I. R. působila tato alegorická postava také na kolemjdoucí. Měl na sobě objemný kožešinou lemovaný kabát a kožešinou čepici. Spodní část těla pokrývaly krátké kalhoty a vysoké boty. V pravé ruce držel starý růženec. Zvířecím atributem byla kočka s extrémně dlouhým ocasem.¹²⁵ Ve sloce byl popsán jako nemoudrý, starý, šedivý

18. Retz vyobrazení 80. mužského věku.

19. Retz předloha 80. mužského věku.

a trpící člověk. Kočička symbolizovala stáří, ale hlavně požadavky a přání pro stabilitas loci. Gertrud Blaschitz viděl v podobě kočky symbol ženskosti,

¹²³ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 151.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 161-162.

svůdnosti, ale také představu, že i osmdesátiletý se díval za děvčaty.¹²⁶

Achczig Jar nimmer weiß. Kumbt nun dz alter achczig Jar/ das machet vil der grawen har/ un thut sich wie ein keczlei(Kätzlein) schmuke/ vil ungemach die thun es trucken/ Das er muß leiden mit gedult/ Weil er suchet gottes huld/ Dan all sein gwalt un krafft ist weck/ ist nit mehr strack auch mit mehr keck.¹²⁷

Devadesátiletý muž s dlouhými vousy se opíral o dvě hole. Měl na sobě opět mohutný kabát padající až k zemi. Po jeho pravici ležel hloupý osel. Symbolem tohoto věku byl posměch mladé generace, a proto se mu po pravé ruce vysmívá mladý kudrnatý chlapec.

Auff neunczig Jar und nit vil mehr/ so kimbt das leczte alter her/ gantz unbesint und

20. Retz vyobrazení 90. mužského věku.

21. Retz předloha 90. mužského věku.

kindisch gar/ Der Esel nimpt des Alters war/ Lest sich niemand übertreiben/ Diß alter muß ein Esel bleiben/ Ja leiden schmach und allen spott/ Biß das man spricht nun gnad die Gott.¹²⁸

Stoletý člověk seděl na své posteli vedle postavy smrti, která držela v ruce přesýpací hodiny. Stařík, vlivem svého vysokého věku, vypadal velice sešle a snad se i zamýšlel nad svým životem. Na hlavě měl čepec a u nohou mu kejhala husa.

¹²⁶ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 151.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

Hundert Jar genad dir gott. Hundert Jar wer die nu hatt/ gleich wie ein gans er umher

gat/ Dan es mag auch nit anders sein/ gibt sich der frum alt willig drein/ Befilcht sein seel in gottes hand/ seuffzt nach de rechte vatter land/ ligt da zuckt keinen finger nicht/ und lischt fein sanfft auß wie ein licht.¹²⁹

22. Retz vyobrazení 100. mužského věku. 23. Retz předloha 100. mužského věku.

Mezi unikátní vyobrazení domu č. p. 15 patřily ženské lidské věky, které se nacházely mezi prvním a druhým patrem směrem do boční ulice. Na prvním obrazu bylo vyobrazeno desetileté děvčátko s krátkými vlasy a květinovým věncem. Mělo na sobě třídílné zástěrové šaty se shrnutými upnutými rukávy. Na krku a manžetě vyčnívala drsná košile. V pravé ruce drželo panenku a v levé kolébku pro panenku. Stálo před oknem, u jeho nohou se procházela malá křepelka.¹³⁰

Zehen Jar kindisch und klein. Ein Töchterlein von zehen Jarn/ Verdirbt so man die ruth

tut sparn/ ist woll heimlich nach wachteln art/ will aber erzogen sein woll hart./ Ein Töchterlein in Kindes standt/ soll fliechen lernen sünd un schant/ dann sol ir gottes segen waltn/ muß mans zur gottes forcht halten.¹³¹

24. Retz vyobrazení 10. ženského věku.

25. Retz předloha 10. ženského věku.

Dvacetileté krásné děvče v nádherných šatech hrálo na loutnu. Vlasy mělo sepnuté v čepci a po levici jí dělá společnost křepelka.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 162-163.

¹³¹ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 156.

Zweinzig Jar Ein
 Junckfaewlein./ Wen
 es nu kumpt in
 Junckfrawstant/ so
 wird's den kundig
 und beandt/ wie ein
 taube kopff rekt un
 streckt/ ma wehr ehe
 sie waß boß erweckt/

Ein Junkfraw so 26. Retz vyobrazení 20. ženského věku. 27. Retz předloha 20. ženského věku.
 kumbdt zu verstandt/ sol sich nit mache bald beandt/ Un jederman gleich freindlich
 sein/ veracht ist bals was ist gemein.¹³²

Třicetiletá štíhlá paní se prohlížela v zrcadle, které na výzdobě domu po restaurování z roku 1982 chybí. Z důvodu rozšíření oken byla část její hlavy poničena. V souladu s předlohou měla na sobě krásné sukňovité šaty s pláštěm a krátkými rukávy. Stála uprostřed interiéru u okna s čelenkou na hlavě. Levou ruku pokrývala navlečená rukavice, v pravé ruce držela nenavlečenou rukavici. Pravá ruka není původním motivem, ale byla zrcadlena podle motivu levé ruky při restaurování v roce 1982. Tento věk symbolizuje krásu, hrdost a elegantnost. To také doložil zvířecí atribut pyšného páva.¹³³

Dreyssig Jahr ein Fraw nu an-(chybí s rozšířením oken.) Als dan fangt sie an zu

stolczieren/ teglich vor
 spigel fantasieren/ Wie
 ein stolzer Pfaw sich
 besicht/ Das ist an ihr
 zu loben nicht/ Sol
 nicht zur Hochfahrt
 wende an/ Vil
 schmucks will volle
 beutel han/ Eim
 fromen Weib ir spiegel

28. Retz vyobrazení 30. ženského věku.

29. Retz předloha 30. ženského věku.

¹³² Tamtéž.

¹³³ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 163-164.

ist/ ir man nu der Jesu Christ.¹³⁴

Čtyřicetiletá žena vypadala již trochu staře. Po boku měla svou dceru, obě byly oblečeny do krásných a podobných šatů. Žena navíc držela v ruce klíče. V pozadí se nacházela slepice s kuřátky. Na předloze monogramista I. R. vyobrazil slepici s kuřátky před děvčátkem.

Viertzig Jar schon. Im vierzigste sich´s anders helt/ wan sie mit Kindern Vberfelt/ die Haußmutter kriegt nu zu schafe/ spiegelt sich nit mehr wie die affe/ Zeucht ihr Kind nu gsinglein fein/ auff das sie wol vernünfftig sein/ gleich wie ein Brutheune thut Sorge/ schafft sie als guts sparts (nit auff morgen)¹³⁵

30. Retz vyobrazení 40. ženského věku. 31. Retz předloha 40. ženského věku.

Padesátiletá žena byla vlivem svého věku trochu baculatější a v rukách držela rozevřenou knihu. Část její hlavy opět chybí. Po pravici stál mohutně vysoký jeřáb.

(Fünffzig Jar eine Großmutter). Ein fünffzig jerig Weib sich richt/ das jederman ir lob

32. Retz vyobrazení 50. ženského věku. 33. Retz předloha 50. ženského věku.

zuspricht/
Der Kranich sein Jar
Zeit weiß/ So sol sein
der Haußmutter fleiß/
Die ihren führe zu
Gottes Hauss/ selbst
nit on ursach bleibe
drauß/ Die kann also
mit ehren alten/ Und

¹³⁴ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 156.

¹³⁵ Tamtéž, s. 156-157.

ein guten Namen behalten.¹³⁶

Šedesátiletá žena se stařešinskými rysy v obličejí vypadala stále čile. Měla na sobě ležerní šaty a na hlavě kapuci. Monogramista I. R. vyobrazil hospodyně s měšcem u pasu a s drahým prstenem na prostředníčku levé ruky. Obě tyto věci na domu chybí. V ruku držela džbán a mísu. Zvířecím atributem byla husa, neušlechtilý pták určený k lovu. Její hospodářský význam se dříve nepodceňoval. Používal se její tuk, kosti, vejce, kůže a její vnitřnosti hrály důležitou úlohu v domácím léčení. V písních se vyobrazovala většinou pozitivně, zvuk kejhání měl kladné hodnocení. Plinius je viděl jako zvířata, která měla mít pocit moudrosti. V běžném jazyce však nebyly husám tyto vlastnosti připisovány.¹³⁷

Sechzig jar ir woll aufzuwarten ka(nn). Erreicht sie dan die sechzig Jar/ vill klüger ists dans je vor war/ gelobet war ein heußlich waib/ von gott (ist erst gelobt der leib)/ schiße un kendl Waist sie zu fillen/ somer un wintter weists ir zu hülle/ dan we sie kriegt in gottes name/ helt sie mit ra(hat) sparlich zusammen.¹³⁸

34. Retz vyobrazení 60. ženského věku. 35. Retz předloha 60. ženského věku.

Sedmdesátiletá starší žena v pracovní zástěře a čepci na hlavě seděla a předla přizí. Po levici jí sledoval dravec s roztaženými křídly.

(Siebentzig Jahr allt Ungestalt). Hab ich scho satt noch ists nit gnug/ Zu geicze wer ich erst recht klug/ gleich wie ein sucht raubens speiß/ (Bruch ich mein aller besten fleiß)/ Denck mir aber vill glebte Jar/ so mich brechte in grosse gfarr/ Steh ich alls geitz un vnruh ab/ (Dann ich mus balt) davon ins grab.¹³⁹

¹³⁶ Tamtéž, s. 157.

¹³⁷ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 165-166.

¹³⁸ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 157.

¹³⁹ Tamtéž.

36. Retz vyobrazení 70. ženského věku. 37. Retz předloha 70. ženského věku.

Osmdesátiletá shrbená žena se pracně opírá o hůl. Na vyobrazení měla dlouhé, volné sukňovité šaty s vysokým límcem. Šaty z velké části lemovala kožešina. Na předloze byl vyobrazen váček na peníze, který na domě chybí. Hlavu pokrýval šátek, na kterém spočívala kožešinová čepice. Žena držela v pravé ruce růženec. Napravo od ní se nacházela sova s otevřenýma očima a nastraženýma ušima. Sova se počítala mezi noční dravce. V Athénách se stala atributem moudrosti, ale spojovala se s mystikou, protože sovy žily na podivných místech, v jeskyních a na hřbitovech. Ovidius ji popsal jako ošklivou a zbabělou. V bibli se připočítávala k nečistým zvířatům jako symbol hříšníků. Ve středověku byla vyobrazována jako noční ušlechtilý letec.¹⁴⁰

Achtzig Jar heßlicher de(nn vor). Ein altes Weib an einen stecken/ der gar nichts mehr will erklecke/ wirt agefeindt gleich wie ein Eul/ ist ir selbst lang die Zeit und weil/ Dan sie ir denckt sey nichts werdt/ veracht verlacht auff diser erdt/ drumb todt auß dißer welt sie hol/ uns eim von ihr der Süden Zol.¹⁴¹

38. Retz vyobrazení 80. ženského věku. 39. Retz předloha 80. ženského věku.

¹⁴⁰ G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 166-167.

¹⁴¹ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 158.

Velice shrbená devadesátiletá stařena se pracně opírala o dvě hole. Měla na sobě jednoduché šaty a u pasu připevněný růženec a klíč. Nad zemí třepotal křídly netopýr.

(Neuntzig Jar der) Welt schabab. Ein Alt Mutter bey neunzig Behütet sich vor Sündt und Schaden/ Die Mutter da laufft zu Endt/ Man kaufft alt nit wer sie kendt/ Drumb versteckt sie sich in de hauß/ wie

40. Retz vyobrazení 90. ženského věku. 41. Retz předloha 90. ženského věku. eine flüchtige Fledermauß (v současné době prakticky nečitelné).¹⁴²

Stoletá stařena seděla vyčerpaně na lavici a skláněla se k ní smrt s přesýpacími hodinami v ruce (podobně jako u mužských věků).

Hundert Jar füillet das Grab. Ein uralt und erlebtes Weib/ das der jederman günstig

bleib/ ist sondeliche Gnad von gott/ Weil sie aber Christlich glebt hatt/ Und ist zu hundert Jarn kumen/ biß das sie hatt gar abgenommen/ weist ir der Todt die stund sey auß/ im grab sie finden sol ir hauß.¹⁴³

42. Retz vyobrazení 100. ženského věku. 43. Retz předloha 100. ženského věku.

Dům v Retzu č. p. 15, který si nechal vyzdobit Augustin Resch roku 1576, obsahuje nejpracovanější sgrafitové vyobrazení. Majitel domu zastával ve městě vysoké funkce. Byl představitelem špitálu v klášteře dominikánů a mezi léty 1570-1571 působil dokonce jako obecní soudce. Kromě četných biblických a římských motivů se zde objevuje cyklus deseti lidských věků. Ty jsou velice unikátní, protože znázorňují

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

mužské i ženské etapy života. Ženské lidské věky se v této době nacházejí pouze v kostele svaté Anny v Annabergu. Přes hojné restaurátorské zásahy je výzdoba domu vlivem nepříznivých klimatických podmínek špatně čitelná. Důležitou skutečností byl nález předlohy k jednotlivým motivům od monogramisty I. R. Ta mohla následně přinést porovnání motivů s grafickým listem a určení jejich rozdílů. Textový doprovod pochází od Davida de Nechera. I přes špatné dochování fasády domu dokládá tato výzdoba zručnost umělce, který ji prováděl.

III. 2. Horn

Městečko Horn se nachází ve východní části Waldviertelu, asi 30 kilometrů jihozápadně od Retzu. Poprvé se uvádělo jako město v roce 1282. Ve středověku hrálo důležitou nadregionální roli. Město bylo významným obchodním centrem s mýtnými a celními stanicemi a také zde sídlil nejvyšší soud. Mělo velmi dobré opevnění, přičemž část hradeb s věží se dochovala až do dnešních dnů. Na konci 16. století se stal Horn důležitým centrem reformace, vznikl zde Horner Bund, který sdružoval protestantské šlechtice vyhraněné proti katolickému panovníkovi Matyášovi.¹⁴⁴

Na Kirchenplatz č. p. 3 stojí vznešená sgrafitovaná stavba z druhé poloviny 16. století. Dům vznikl spojením dvou starých parcel. Jeho majitelem byl Vít Albrecht z Puchheimu, jehož erb se objevuje společně s erbem jeho ženy Heleny z Roggendorfu a její matky Anny ze Seebergu na fasádě domu. Vedle erbů se nacházel také letopočet přestavby - rok 1583. To nasvědčuje, že majitel si svého zrekonstruovaného domu mnoho neužil, protože zemřel již roku 1584 a vlastnictví domu přešlo na jeho bratra Víta Dietricha. O Vítu Albrechtovi se všeobecně vědělo, že se silně přikláněl k protestantsví a rozšiřoval pomocí tisku wildbergské traktáty.¹⁴⁵

Ve výši oken prvního patra začínalo vlevo vyobrazení lidského věku. Znázornění se velmi podobalo domům v Retzu a Weitře, ale s menšími nároky na kvalitu. Mezi jednotlivé obrázky vložil sgrafitář jemné sloupky se zdobenými základy. Wolfgang Westerhoff označil za předlohu lidských věků stejně jako u domu v Retzu monogramistu I. R.¹⁴⁶

Desetiletý chlapec rajtoval na koníčku a v ruce držel bič. Vlevo od něj se na zadní

nohy postavil drobný kozlík. Dvacetiletý mládenec ve svém oděvu a hlavně v klobouku nevypadá příliš mladě. Po levém boku bylo znázorněno tele.

44. Horn vyobrazení 10. mužského věku. 45. Horn vyobrazení 20. mužského věku.

¹⁴⁴ Evangelisches Museum Österreich in Rutzenmoos. Přístupné online.

¹⁴⁵ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 110-111.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 111.

Třicetiletý muž měl na sobě zdánlivě turecký oděv. U jeho nohou leží vůl. Čtyřicetiletý muž ve zbroji držel v pravé ruce tyč. Jeho zvířecím atributem byl mohutný lev.

46. Horn vyobrazení 30. mužského věku. 47. Horn vyobrazení 40. mužského věku.

Padesátiletý muž s čepicí a pláštěm představoval již stáří. Nacházela se zde hned dvě kontrastní zvířata, liška a kohout. Šedesátiletý člověk měl dlouhý, zřejmě drahý kabát a v ruce pevně držel měšec. Zvířetem byl vlk s husou v tlamě.

48. Horn vyobrazení 50. mužského věku.

49. Horn vyobrazení 60. mužského věku.

Sedmdesátiletý muž se příliš nelišil od předchozí postavy, jen vypadal o něco stařeji. Souvisejícím zvířetem byl velký a trochu hloupý hrající si pes. Osmdesátiletý muž se opíral o ohnutou hůl. Vedle něj se plížila krásná mladá kočička.

50. Horn vyobrazení 70. mužského věku.

51. Horn vyobrazení 80. mužského věku.

Devadesátiletý muž s otevřeným kabátem se opíral o dvě berle. Kolem něho běhal chlapec, který se vysmíval jeho stáří. Zvířecím atributem byl hloupý osel.

Viditelně největší obraz patřil vyobrazení stoletého muže. Seděl před postavou smrti, která mu v ruce ukazovala přesýpací hodiny a opírala se o kosu.¹⁴⁷

52. Horn vyobrazení 90. mužského věku.

53. Horn vyobrazení 100. mužského věku.

V městečku Hornu, které se nachází několik kilometrů od Retzu, stojí na náměstí celoplošně sgrafitově zdobený dům č. p. 3, jenž obsahuje mimo jiné i motiv lidského věku. Dům byl přestavěn roku 1583, jak dokládá letopočet na fasádě. Oproti retzskému domu jsou zde vyobrazeny pouze mužské věky, ale velice dobře zachovalé. Majitel Vít Albrecht z Puchheimu se silně přikláněl k protestantství, což dokládá jeho činnost při šíření protestantských traktátů. Jelikož Vít Albrecht zemřel hned následující rok, svého nově zrekonstruovaného domu si příliš neužil. Budova tak přešla na jeho bratra Víta Dietricha. Wolfgang Westerhoff označil za předlohu lidských věků monogramistu I. R. Textový doprovod označuje pouze jednotlivé fáze života společně s názvem charakteristického zvířecího atributu. Nenacházejí se zde veršované popisy jednotlivých věků jako v Retzu. Zajímavostí je postava smrti s kosou, která se nenachází na jiných zkoumaných domech. Ostatní stavby obsahují postavu smrti pouze s přesýpacími hodinami nebo dokonce smrt úplně chybí jako je tomu na jihu Čech.

¹⁴⁷ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 116-117.

III. 3. Weitra

Malé městečko Weitra se nachází asi 10 kilometrů jihozápadně od Českých Velenic. Bylo založeno již roku 1201 společně s městským hradem Hadmarem II. Město s vitorazským krajem patřilo k Českému království až do smrti krále Přemysla Otakara II. Mezi léty 1296 až 1582 město drželi Habsburkové. Ve středověku byla Weitra známa rozvinutým pivovarnictvím. Nacházelo se zde 22 pivovarů. Roku 1582 získal na krátkou dobu hrad a město od Rudolfa II. Wolf Rumpf svobodný pán z Wielrossu. Roku 1607 přešlo město pod správu rodu Fürstenberků, kteří město vlastnili až do roku 1848. Na náměstí se objevuje hned několik sgrafitových domů, ale nejhonosnější je na Rathausplatz č. p. 4. Jedná se o dům, který byl rekonstruován a vyzdoben po požáru roku 1582. V této době ho vlastnil městský soudce a starosta Lorenz Planck.¹⁴⁸ V 17. století se dům barokně přestavěl a sgrafitová výzdoba se znovu objevila a restaurovala až v roce 1931, dále 1965 a 1993. Největší část výzdoby (asi 70 %) se rekonstruovala podle šablon. Lidské věky, které se nacházejí pod okny prvního patra, jsou téměř identické s věky v Retzu. Sgrafitář je opět vytvořil podle předlohy monogramisty I. R. Oproti retzkému domu jsou však velice krásně zachovalé.¹⁴⁹

Desetiletý chlapec seděl na stoličce a hrál si s kozlíkem. Měl krátce ostříhané vlasy a oděv s krátkými rukávy. V pravé ruce držel uvázaného ptáčka.

Zehen Jar ein kind/ Eines kinds alter ist zehen Jar/ darin wechsts auf in boßheit gar/ Und wie ein Ziegenbock herspringt/ dadurch sich's offt in schade bringt.¹⁵⁰

Dvacetiletý mladík měl na sobě krásný oděv a na krku ozdobné řetězy. Hlavu pokrýval klobouk s ptačími péry, který ho však činil starším. Text byl na dvou místech porušen okenním rámem.

54. Weitra vyobrazení 10. mužského věku.

55. Weitra vyobrazení 20. mužského věku.

¹⁴⁸ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 163.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 166.

Zwanzig Jar ein Jüngeling/ Ein Jüngeling zwanzig Jar berührt/ darum man sein mutwillen.../ Lebt als hab er der sinn nicht.../ ist ungezogen wie ein kalb.¹⁵¹

Třicetiletý muž v honosném oděvu vypadá podle Wolfganga Westerhoffa jako „parodie“ francouzského krále. Za jeho zády ležel vůl. Z textového doprovodu se zachovala pouze nejnižší linka nápisu - und wie ein stosseder ochs sich helt.¹⁵²

56. Weitra vyobrazení 30. mužského věku.

57. Weitra vyobrazení 40. mužského věku.

Padesátiletý muž s kloboukem a mečem u pasu působil staře. Po pravici se nacházela slepice a po levici velká liška. Text byl opět na několika místech poničen.

Fünfftzig Jar stille stand/ Im fünfftzigsten nimmt ab sein.../ drum er firt recht.../ Was streck nicht mag nimer erreicht/ deshalb wie ein fuchs umher schleich(t).¹⁵⁴

58. Weitra vyobrazení 50. mužského věku.

59. Weitra vyobrazení 60. mužského věku.

Čtyřicetiletý člověk vypadal celkem staře. Měl na sobě púlzbroj a u pasu připevněn meč, přičemž v levé ruce držel tyč.

Vierzig Jar wolgethan/ Im Vierzigsten denckt er erst dran/ was er wol für ein narung han/ Darumb er sein sterck versucht/ wie ein Lew darauf trutzet un bucht (=pocht).¹⁵³

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž, s. 167.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 167.

Šedesátiletý stařec měl chudý jednodílný oděv s řetězy kolem krku a měšcem v pravé ruce. Za jeho zády se nacházel vlk s husou v tlamě. Z textu se dochovaly pouze dva verše.

...und wirt ein reicher nimmer sat/ Drumb er des wolfen namen hat.¹⁵⁵

Sedmdesátiletý stařec měl na sobě dlouhý jednodílný oděv s límcem u krku a čepicí na

60. Weitra vyobrazení 70. mužského věku. 61. Weitra vyobrazení 80. mužského věku.

hlavě. Po pravém boku mu seděl viditelně mladý pes.

Siebzentzig Jar ein Greiß/ Im sibentzigsten Greiff in an/ der Neid das er niemand nichts gan(=gönnt)/ Allein im zu seinem Frumen(=es ihm frommt)/ Drum er des hunds natur bekume.¹⁵⁶

Osmdesátiletý člověk v dlouhém oděvu s pláštěm vypadal poměrně vzpřímeně. U pasu měl taštičku a opíral se o hůlku. Předním ležela mladá kočička. Části textu byly opět poničeny.

Achtzig Jar nimer w(eiß)/ Achtzig Jar die.../ ist nimer strack.../Bey grossem gelt acht man nit sein/ drum wie ein katzlein schleicht herei.¹⁵⁷

Devadesátiletý stařeček se opíral již o dvě berle a doprovázel ho hloupý osel. Navíc se mu posmíval malý chlapec. Zachovaly se pouze závěrečné verše textu.

...spott/...Seht gebückt faul wie ein esel ist/ der jinder spott wird manglen nit.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 168.

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 168-169.

Stoletý plešatý a vousatý muž seděl lhostejně na stoličce a vedle něj se nacházela

postava smrti bez atributů. Vše v popředí sledovala husa.

Hundert Jar gnad dir Gott/ Der die hundert Jar erreicht/ wie eine gans er umher schleicht/ den es mag auch nit anders sein/ gibt sich der from alt willig drein.¹⁵⁹

62. Weitra vyobrazení 90. mužského věku.

63. Weitra vyobrazení 100. mužského věku.

Ve Weitre se nachází hned několik sgrafitovaných domů. Nádherně zdobená budova, která obsahuje i motiv lidských věků, se nalézá na náměstí č. p. 4. Svým vyobrazením se velice podobá domu v Retzu. Wolfgang Westerhoff považuje za tvůrce předlohy opět monogramistu I. R., jehož ilustrace byly předlohou pro všechny zkoumané rakouské domy. O majiteli Lorenzu Planckovi se toho mnoho neví. Je jisté, že vykonával funkci purkmistra a městského soudce. Jeho náboženské smýšlení zůstalo skryto. Sgrafitová omítka patří mezi nádherně provedené práce neznámého zručného umělce. Kromě krásně zdobených motivů obsahují lidské věky, podobně jako retzské, veršovaný textový doprovod. V poslední etapě života byla postava smrti vyobrazena bez charakteristických atributů. Oproti Retzu je výzdoba velmi dobře zachovalá.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 169.

III. 4. Český Krumlov

Město Český Krumlov se nachází v Jihočeském kraji asi 22 kilometrů jihozápadně od Českých Budějovic.¹⁶⁰ První písemná zmínka o hradu pochází již z roku 1240. Vlastní město bylo založeno kolem roku 1274. Krumlov v jeho historii drželo několik významných rodů - Vítkovci, Rožmberkové, Eggenberkové a Schwarzenberkové. Důležitým mezníkem byl rok 1302, kdy vymřelé Vítkovce nahradili mocnější páni z Rožmberka. Od této doby se Krumlov budoval jako rezidenční město.¹⁶¹ Petr I. z Rožmberka spojil roku 1347 celou krumlovskou aglomeraci pod pravomocí města. Vlivem oddělení řekou se však „předměstí“ Latrán vyvíjelo samostatně a definitivně se sloučilo s městem až roku 1555. Ve druhé polovině 14. století došlo k rozšíření města a vznikla nová část nazvaná Parkán. Význam města se také rozšiřoval v církevní správě. Od roku 1382 se stal sídlem Doudlebského děkanátu. Plynulý vývoj nebyl narušen ani v době husitské, neboť Rožmberkové zůstali oporou katolictví. V 15. a 16. století se v několika etapách výrazně rozšířil hradní (zámecký) areál dobudovaný za Viléma z Rožmberka.¹⁶²

Již od čtyřicátých let 15. století se pevně stabilizovala městská zástavba, prakticky bez výjimky kamenná. Pozdně gotické domy s dolními mázhausy a přízemními komorami, s dalším mázhausem, černou kuchyní a obytnými místnostmi v patře zaklenutými většinou síťovými žebrovými klenbami nebo překryty zdobenými vyřezávanými stropy patří k nejlépe dochovaným v českých zemích. Renesanční přestavba probíhala zejména po požáru roku 1548.¹⁶³ Renesanční domy byly většinou jedno až dvoupatrové, završené štíty nebo atikami, s křížovými, valenými, hřebínkovými a sklípkovými klenbami. Český Krumlov prožíval v 16. století vrchol svého rozkvětu. Jelikož město nepostihl v pozdějších dobách žádný větší požár, dochoval se pozdně gotický a renesanční ráz do značné míry až dodnes.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Josef BĚLOHLAV, *Český Krumlov*, Praha 1912-13.

¹⁶¹ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1996, s. 568.

¹⁶² Tamtéž, s. 569; František DVOŘÁK, *Český Krumlov, jeho život a umělecký růst*, Praha 1948; Martin GÁŽI (ed.), *Český Krumlov: od renesančního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010; J. KRČÁLOVÁ, *Renesanční nástěnné malby*, s. 357-379; táž, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho*; A. KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovský zámek za posledních Rožmberků a na počátku 17. století*, in: *Zlatý věk Českokrumlovska*, s. 5-21; táž, *Renesanční přestavby*, s. 367-378; Jan MÜLLER, *Nové poznatky o renesanční nástěnné malbě na zámku v Českém Krumlově*, in: V. Bůžek (ed.), *Život na dvoře*, s. 379-385; Jiří VESELÝ, *Město Český Krumlov v létech 1551-1620*, in: *Zlatý věk Českokrumlovska*, s. 63-69; Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech I*, Praha 1977, s. 213-229.

¹⁶³ K. KUČA, *Města a městečka I*, s. 578.

¹⁶⁴ Tamtéž.

Petr Vok z Rožmberka roku 1600 prodal Krumlov císaři Rudolfovi II. Roku 1611 bylo okolí města zpuštěno pasovským vojskem a za třicetileté války ho dokonce obsadilo císařské vojsko a vojska bavorská i švédská. Pokračovatelem Rožmberků se od roku 1622 stali Eggenberkové a od roku 1719 Schwarzenberkové. Zámecký areál se dobudoval až do 18. století, kdy se stavební aktivita zcela zastavila. Město začalo znovu růst až ve druhé polovině 18. století a především v první polovině 19. století. V této době také došlo k rozvoji těžby tuhy. Město nebylo zasaženo událostmi druhé světové války, ani vysídlením zdejších Němců. Důležité pro zachování historického jádra se stalo situování nové zástavby mimo historické centrum.¹⁶⁵

V Českém Krumlově se nachází hned několik sgrafitovaných, malovaných nebo jinak zdobených fasád domů. Vyobrazení lidských věků se však objevuje pouze na domu v Latránu č. p. 53. Ve srovnání s malbami Bartoloměje Beránka-Jelínka na Hrádku či malbami Gabriela de Blonde a malbou rožmberského jezdce na domě č. p. 39 působil výtvarný názor autora proměn lidských věků konzervativněji a doznávalo zde pozdně gotické cítění.¹⁶⁶ Portrétní malba byla stylizovaná s jistou manýrou projevu. První písemná zmínka pochází z přelomu 15. a 16. století, kdy v domě bydlel jistý Wolf, pravděpodobně rožmberský fišmistr.¹⁶⁷ V polovině 16. století se vdova po sladovníkovi Jakeši Houskovi, Anna Housková, provdala za rožmberského dvorního řezníka Šebestiána Straubingera, který se jako držitel domu poprvé uváděl v roce 1554. V roce 1557 při příjezdu početného doprovodu novomanželů Kateřiny Brunšvické a Viléma z Rožmberka do Českého Krumlova byli v domě ubytováni Zdeněk Mezeříčský z Lomnice spolu se svou družinou. Z doby, kdy dům obývala Straubingerova rodina, zřejmě pochází jeho figurální výzdoba.¹⁶⁸

V podstřeší čelní strany domu se dodnes zachovalo deset renesančních lunetových maleb, etapovitě zachycujících život muže od desetiletého chlapce až po devadesátiletého starce. To je zajímavá změna. Nalézalo se zde sice deset lunet, ale v šesté od leva nevyobrazil umělec lidský věk, ale erb. Proto bylo vyobrazeno pouze

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 579.

¹⁶⁶ J. MÜLLER, *Restaurátorská zpráva Český Krumlov Latrán čp. 53*, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích, a. č. 120; František MAREŠ – Jan SEDLÁČEK, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století 41, Politických okres Krumlovský*, Praha 1918.

¹⁶⁷ A. KUBÍKOVÁ, *Historická topografie Českého Krumlova (1424) 1459-1654 (Latrán čp. 41-56)*, Jihočeský sborník historický 82, 2013, s. 215.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 216.

devět lidských věků.¹⁶⁹ Starší záznamy uváděly, že na boční domovní fasádě směrem do Klášterní ulice byl ještě na počátku 20. století čitelný nápis s datem 1575. Toto tvrzení vyvrátil nález fragmentárně dochované malby erbu v šesté lunetě zleva, na pravé straně se objevuje medvěd držící erb, v horní části stylizovaná mušle malované niky. Tam se zachovalo ve spodní části poslední číslo „8“ původního letopočtu.¹⁷⁰ V této souvislosti se uvádí jako letopočet vzniku maleb rok 1578. Tato skutečnost také souvisí s velkolepými přípravami třetího sňatku Viléma z Rožmberka s markraběnkou Annou Marií Bádenskou v roce 1578 a úpravami celého náměstíčka a okolí, a tudíž i vznik malířské výzdoby domu č. p. 53.¹⁷¹

Po Straubingerově smrti v roce 1589 zůstal dům v držení jeho rodiny. Protože byl Český Krumlov za Viléma z Rožmberka katolický, lze předpokládat, že se majitel také hlásil ke katolictví, jelikož se jeho dům nacházel v blízkosti zámku. Je zajímavé, že malby byly vytvořeny v životní velikosti. Bohužel i přes restaurátorské snahy v roce 1955 a nejnověji v roce 1994 jsou malby v současnosti opět silně poškozeny a některé jsou nečitelné. Autor práce zde využívá fotografie z archivu památkové péče vytvořené v roce 1994, kde je přesto dobře čitelných pouze šest věků.¹⁷²

U prvních třech vyobrazení se dochovaly pouze obličejové části. U desetiletého chlapce byla fragmentárně zachována i část nápisu věku. Čtyřicetiletý postarší muž se

64. Český Krumlov vyobrazení 10. až 40. lidského věku.

¹⁶⁹ J. MÜLLER, *Restaurátorská zpráva Český Krumlov Latrán čp. 53.*

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Tamtéž.

zachoval v celku. Nalézal se zde vousatý muž v brnění a s pláštěm za zády. Kolem pasu měl připevněn meč a v levé ruce hůl. U nohou mu ležel lev.

Padesátiletý vousatý muž v mohutném kabátu a s čepicí na hlavě vypadal přísně. Zvířecí atribut není rozpoznatelný, ale nejspíše se jednalo o lišku. V šestém lunetovém okně se nacházela již zmíněná část erbu a koncové číslo letopočtu. Šedesátiletý stařec vyobrazený snad v „dámských“ šatech s límcem v rukou pevně svíral váček s penězi. Po

65. Český Krumlov vyobrazení 50. lidského věku, část erbu, 60. a 70. lidský věk.

pravici ho pozoroval vlk. Sedmdesátiletý muž se svým oděvem podobal padesátiletému. Měl na sobě silný kabát a psa po pravici.

Osmdesátiletý stařík byl schoulený v dlouhém plášti a levou rukou se opírá o hůl. U nohou mu ležela krásná a mladá kočička. Poslední obraz vyobrazil opravdu starého devadesátiletého muže v zašlém a obnošeném oděvu, který se opíral o dvě berle. Vedle něj poskakoval malý chlapec, který se vysmíval jeho stáří. V cyklu českokrumlovských lidských věků chybí vyobrazení smrti, a tedy konec lidského života.

66. Český Krumlov vyobrazení 80. a 90. lidského věku.

Dům na Latránu č. p. 53 je jediným ze zkoumaných domů, který obsahoval malované lidské věky. Budova byla vyzdobena při velké přestavbě okolí zámku před svatbou Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské na počátku roku 1578. Dům

patřil rodině rožmberského řezníka Šebestiána Straubingera, jenž ho získal po sňatku s vdovou Annou Houskovou kolem poloviny 16. století. Znázornění jsou zvláštní tím, že obsahují pouze 9 lidských věků, přestože se zde nachází deset lunet. V šesté lunetě zleva se totiž nacházel erb, který se částečně dochoval dodnes. Ten obsahoval i poslední číslici letopočtu rekonstrukce „8“. Malby byly vytvořeny v životní velikosti, a tak působí majestátně na kolemjdoucí. Další zvláštností je nepřítomnost stého věku, který by ukončoval lidský život. Na poslední lunetě byl vyobrazen starý devadesátiletý člověk bez postavy smrti. Přes restaurátorské zásahy jsou dnes první tři lunety velice špatně čitelné.

III. 5. Slavonice

Město Slavonice se nachází v moravské části Jihočeského kraje nedaleko Dačic. Slavonice byly ve středověku původně slovanskou osadou, jejíž jméno znamenalo „ves lidí Slavoňových.“ První zmínku podal farář Werner v roce 1260.¹⁷³ Německé jméno kněze naznačuje, že již tehdy existovala německá kolonizační, tržní a řemeslnická osada.

Do počátku 14. století nezískaly Slavonice skutečné městské zřízení. K přeměně od trhové vsi k středověkému městu s opevněním došlo v polovině 14. století, kdy se prvně uváděly jako město. Hospodářský vzestup nastal po husitských válkách, během nichž upadla moc rychtáře, a začal rozvoj městské samosprávy. K dalšímu vývoji došlo po vzniku česko-rakouského soustátí v roce 1526, kdy se oslabila hranice v prostoru Slavonic.¹⁷⁴ V roce 1546 došlo k rozdělení velkého dominia pánů z Hradce (Jindřichův Hradec a Telč) a Zachariáš z Hradce zahájil velkolepou přestavbu svého telčského sídla. Velké renesanční přestavbě Slavonic, probíhající asi od čtyřicátých let 16. století, musela předcházet úprava dosavadní parcelace.

Při přestavbách domů vynikaly dvě stavebnické dílny - zedník a kameník Jörg Oesterreicher a stavitel kleneb a zedník Leopold Estreicher. Výstavba probíhala společně s malíři a sgrafitáři. Leopold Estreicher proslul svými sklípkovými klenbami. Charakteristickým znakem jeho kleneb se staly netektonické visuté svorníčky. Navíc se žádný klenební vzorec ve Slavonicích přesně neopakuje.¹⁷⁵

Po velkolepém rozvoji města následoval v 17. století hluboký hospodářský a kulturní úpadek. Po vymření pánů z Hradce docházelo k četným sporům mezi protestantskými měšťany a Vilémem Slavatou, který se postavil za protireformaci. Během třicetileté války byla vypálena slavonická předměstí a město upadlo do dlouhodobé ekonomické krize. Konečnou degradaci završilo švédské vojsko, které požadovalo vysoké výpalné. Poslední ranou ekonomice bylo přeložení poštovní trasy Vídeň – Praha v roce 1720 do nové trasy přes Znojmo – Jihlavu – Čáslav.¹⁷⁶ Vlivem ekonomického úpadku se barokní umění ve Slavonicích projevilo jen okrajově, a proto si renesanční domy ponechaly svou podobu.

¹⁷³ Petra HOFTICHOVÁ, *Slavonice, městská památková rezervace*, Slavonice 1997; Daniel CHADIM, *Slavonice: perla renesance. Průvodce městem a okolím*, Slavonice 2004; Vladimír NEKUDA, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005, s. 706-717; Oliva PECHOVÁ, *Slavonice. Městská památková rezervace a památky okolí*, Praha 1967; E. POCHE, *Umělecké památky Čech III*, Praha 1980, s. 348-362.

¹⁷⁴ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*, Praha 2004, s. 716.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 717.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 718.

V 19. století se město jen pomalu vymaňovalo z hluboké krize, protože leželo mimo dopravní spojení, a proto zde nevznikal ani průmysl. Po vzniku Československa se Slavonice staly pohraničním městem. Došlo k posílení počtu českého obyvatelstva, ale v roce 1930 přesto tvořili Češi jen necelých 15 %. V roce 1945 začalo v důsledku odsunu německých obyvatel, a jen částečného osidlování, období druhého úpadku.¹⁷⁷ Po roce 1948 se Slavonice ocitly v těžko přístupném pohraničním pásmu. Přesto došlo v roce 1950 k vyhlášení městské památkové rezervace.

Od šedesátých let 20. století se vlivem komunistického režimu, upřednostňujícího renesanční období, odkrývaly a restaurovaly sgrafitové výzdoby. Zájem uměleckých historiků napomohl identifikaci malířských předloh pro složité figurální cykly. Pro uchránění historického jádra mělo zásadní význam převedení nákladní dopravy za hradby. Značná izolace Slavonic a kontrola návštěvníků pohraničním vojskem trvala až do roku 1989.¹⁷⁸ V roce 1979 také došlo k přečíslování domů, které způsobilo zmatky v odborné i turistické literatuře. V roce 1990 byl Slavonicům opět navrácen titul města.

Ve Slavonicích se nachází mnoho krásně zdobených domů. Lidské věky však byly vyobrazeny pouze na domě č. p. 522 (dříve č. p. 90). Sgrafitová výzdoba domu se vytvořila roku 1547 a řadí se tak k nejstarším objeveným sgrafitům ve střední Evropě.¹⁷⁹ Výzdoba je již slohově vyspělá, což ukazuje na cizí původ umělce. Nápadné shody se nacházely například na sgrafitu domu č. p. 100 v Eggenburku.¹⁸⁰ Na fasádě domu se nalézají všechny tři základní typy sgrafitové výzdoby, a to architektonické, ornamentální a figurální, přičemž bylo sgrafity pokryto celé průčelí. Fasáda obsahuje mnoho výjevů ze Starého zákona (Jonáš s velrybou, David a Filištinští, Samson nesoucí vrata nebo nejnověji odkrytý Mojžíš, držící desky desatera).¹⁸¹ Odpověď na otázku, kdo byl majitelem domu, je sporná. Nad vchod si nechal vyrýt svůj znak. Podle tohoto znaku by se jednalo nejspíše o řemeslníka. Na znaku byla dvě kladívka, dvě písmena PP a křížem nějaké nástroje, které zatím nebylo možno blíže identifikovat.¹⁸² Podle mnoha

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 719.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 720.

¹⁷⁹ M. LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, *Figurální sgrafito ve Slavonicích a jeho restaurování*, Památková péče 30, 1970, s. 144-160; táž, *K ikonografii a restituci sgrafitového reliéfu tří renesančních domů ve Slavonicích*, Umění 18, 1970, s. 383-394; V. KARÁSKOVÁ, *Dům č. p. 522*; Zdeňka MÍCHALOVÁ, *Renesanční reformační nástěnné malby ve Slavonicích*, Brno 2010 (= Diplomová práce); M. MUSILOVÁ, *Slavonice*; K. SKRBKOVÁ, *Renesanční dům č. p. 518*; V. ŠPALE, *Problémy restaurování restaurovaných sgrafitů*, s. 139-148.

¹⁸⁰ M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 46.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 24.

¹⁸² Tamtéž, s. 22; V. KARÁSKOVÁ, *Dům č. p. 522*, s. 28; Autorka se domnívá, že se jedná o zkrácené valchařské tyče používané k natahování a okapávání plátna.

námětů ze Starého zákona a hlavně podle již zmíněného nálezu Mojžíše s deskami desatera mohl být majitelem žid.¹⁸³ V písemných pramenech se nachází zmínka, že dům patřil soukenickému cechu. To jsou zřejmě monogramy prvního vlastníka domu P. Peitla, jenž byl soukenickým mistrem.¹⁸⁴ Jeho rodina vlastnila dům až do roku 1620. Fasáda také obsahuje monogram „AO“, který by mohl značit samotného autora či dílnu vytvářející sgrafita a letopočet vzniku 1547. Dům se několikrát restauroval v roce 1953, 1971 a 1991, přičemž se opravovala i vyobrazení lidských věků.

67. Slavonice vyobrazení 10. až 40. lidského věku.

Obloučkovou atiku nad okny prvního patra zdobí figurální sgrafitová výzdoba deseti věků člověka. Součástí byly i nápisové štítky, ale ty jsou dnes silně poničeny a nedají se identifikovat. Lidské věky jsou kombinací mužských a ženských postav. Na prvním vyobrazení byl desetiletý chlapec, který tleská rukama a vypadá celkem lhostejně. Dvacetiletý mládenec se procházel v krásném oděvu s ptačím kloboukem a hůlkou. Ve třetím půloblouku umělec vyobrazil paní s nádhernými šaty a spletenými vlasy. Čtyřicetiletý muž byl zpodobněn s mečem v ruce. Padesátiletý muž ve vojenské výzbroji a s mečem u pasu vypadal s plnovousem velmi přísně. V šesté lunetě se nacházela žena s kyticí v pravé ruce, která působila velmi chamtivě a pyšně. Sedmdesátiletá žena s krátce ostříhanými vlasy a v šatech se pečlivě prohlížela v zrcátku. Osmdesátiletý muž již vyhlížel velice staře a opíral se o hůl.

¹⁸³ M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 22-23.

¹⁸⁴ V. KARÁSKOVÁ, *Dům č. p. 522*, s. 28; Přesné jméno zůstává neznámé.

68. Slavonice vyobrazení 50. až 80. lidského věku.

Devadesátiletý stařík v obnošeném oděvu s holí v ruce měl značně ustaraný a vyčerpaný pohled. Stoletý člověk s prázdným výrazem očekával smrt. Podobně jako v Českém Krumlově zde chybí postava smrti.

69. Slavonice vyobrazení 90. a 100. lidského věku.

Slavonice se svou krásně zachovalou renesanční zástavbou patří k českým klenotům. Nachází se zde desítky sgrafitovaných domů, které byly dokonce nominovány na Seznam světového dědictví UNESCO. K takovým náleží i dům č. p. 522, s druhou nejstarší výzdobou v českých zemích. Ten byl dekorován již roku 1547 a obsahuje motiv lidských věků. Nalézají se zde obvyklých deset cyklů s tím, že jednotlivé věky tvoří kombinaci mužských a ženských motivů, červeně podbarvených. Vyspělá vyobrazení ukazují na cizí původ umělce. Majitelem byl podle erbu soukenický mistr P. Peitl, jehož křestní jméno zůstává nejasné. Podle starozákonních motivů usuzují někteří badatelé, že se vlastník stavby hlásil k židovství, i když se většina obyvatel v této době přikláněla k pronikajícímu luteránství. Fasáda také znázorňuje iniciály AO, které by mohly značit samotného autora či dílnu vytvářející sgrafita. Přestože nejsou cykly tak bohatě zdobené jako například ve Weitře či Retzu, náleží výzdoba tohoto domu k předním uměleckým pracím.

IV. Porovnání výzdoby a náboženská otázka

Zkoumaný vzorek obsahoval pět měšťanských domů s motivem cyklu lidského života na česko-rakouském pomezí. Výzdoba byla vytvořena až na slavonickou výjimku v sedmdesátých a osmdesátých letech 16. století. Slavonický dům patřil mezi nejstarší sgrafitované domy s datací 1547. Čtyři domy zdobila sgrafitová technika, pouze dům v Českém Krumlově pokrývala nástěnná malba. Vlivem nepříznivých klimatických podmínek byly fasády domu v Retzu a Českém Krumlově špatně čitelné i přes nedávno provedené restaurátorské zásahy. K nejzajímavějšímu vyobrazení patří právě silně vybledlý dům v Retzu. Ten obsahuje lidské věky mužské i ženské a řadí se mezi jedno z nejstarších vyobrazení ženského cyklu života. Motivy rakouské byly jen částečně odlišné od českých, zejména kvalitou provedení práce. Jedině sgrafitované motivy ve Slavonicích měly načervenalou barvu omítky. Ostatní rakouské tvořilo černobílé sgrafito. Je také zajímavé, že ve Slavonicích došlo ke spojení mužských i ženských lidských věků v jediném vyobrazení, a nebyly tedy děleny jako v Retzu. Domy v Hornu, Weitře a Retzu se navzájem velmi podobaly. Wolfgang Westerhoff se domnívá, že výzdoba pochází ze stejné předlohy od monogramisty I. R. (popř. J. R.).¹⁸⁵ I zástavba všech zkoumaných domů by mohla dokazovat jisté vlivy, protože města se nacházela v poměrně malé vzdálenosti od sebe (mapová příloha).

Co se týče otázky profese jednotlivých majitelů, měli společné vyšší postavení v daném městě. Majitel domu v Českém Krumlově byl rožmberským dvorním řezníkem a slavonický majitel patřil k soukenickému cechu.¹⁸⁶ Rakouské domy obývaly velmi vážené městske osobnosti. V domě ve Weitře bydlel městský soudce a purkmistr, dům v Retzu vlastnil opět obecní soudce a dům v Hornu patřil dokonce šlechticům z Puchheimu.¹⁸⁷ Z této pestré škály profesí se nedá určit společný jmenovatel, který by vedl k určitým společným podobnostem. Z tohoto malého vzorku lze shrnout, že motiv lidských věků si na své domy nechávaly vyobrazovat majetnější vrstvy z řad městske elity.

V období vzniku motivů byla náboženská situace velmi komplikovaná. Ve Slavonicích v polovině 16. století převládal vliv luteránství. Rozkvět této víry umožnily moravské země, které se stavěly tolerantněji k volbě vyznání svých poddaných. Na Moravě nebyla otázka konfesí právně zakotvena panovnickým nařízením a neplatil zde

¹⁸⁵ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 111, 149, 163.

¹⁸⁶ A. KUBÍKOVÁ, *Historická topografie*, s. 215; M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 22.

¹⁸⁷ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 110, 147, 163.

ani zákaz Jednoty bratrské a novokřtěnců.¹⁸⁸ Konfesijní vývoj byl v rukou pozemkové vrchnosti, která si udržovala nezávislost. Morava tak představovala pestrou škálu náboženských směrů (katolíci, Jednota bratrská, židé, novokřtěnci). Slavonice v této době patřily do panství Zachariáše z Hradce, který se choval tolerantně k svým poddaným. Oblíbenost tohoto šlechtice dokládala i četnost rodového erbů na několika slavonických měšťanských domech (např. č. p. 518 a 520). Je zajímavé, že se nové studie domnívají, že dům č. p. 522 s vyobrazením lidských věků měl patřit židovskému majiteli, uprostřed luteránského města.¹⁸⁹

Dalším českým příkladem je Český Krumlov. Dům byl vyzdoben roku 1578 nejspíše z podnětu svatby Viléma z Rožmberka a Anny Marie Bádenské, kdy se přestavovala většina domů kolem hradu.¹⁹⁰ Vilém z Rožmberka patřil ke skupině umírněných katolíků a lze tedy usuzovat, že majitelem domu na Latránu č. p. 53 mohl být katolík. Jiná náboženská situace se nacházela v Dolních Rakousích. Na tuto zemi silně působil protestantský vliv. K takovým patřilo i město Horn. Vlastník hornského domu č. p. 3 se sám hlásil k protestantství a dokonce šířil protestantské traktáty.¹⁹¹ Složitější stav přinesl majitel domu v Retzu. Několik souvislostí by dokazovalo, že patřil k protestantskému náboženství. Většina obyvatel a městské rady se v této době hlásila k protestantství a vlastník domu tak musel být protestant nebo alespoň silně ovlivněn touto konfesí. Zajímavá je informace z jeho poslední vůle, kde si výlučně přál, aby byl pohřben v místním katolickém kostele.¹⁹² Je tedy možné, že ke konci života konvertoval ke katolictví. To by mohlo dokládat i jeho členství v novém katolickém bratrstvu Corpus Christi, do kterého vstoupil roku 1572. V bratrstvu však působili i luteránští kněží a víra majitele domu je velice spekulativní. Je jisté, že byl katolíkem nebo luteránem. Náboženské smýšlení majitele domu ve Weitře se autoru bakalářské práce nepodařilo dohledat, ale Weitře se ve druhé polovině 16. století téměř výlučně objevovalo protestantské obyvatelstvo.

Sgrafitová výzdoba mohla vyjadřovat jednak reprezentaci, ale i profesi majitele nebo konfesní přesvědčení. Profesi dokládají cechovní erby, značky a jiné motivy týkající se řemesla. Otázka vlivu náboženství, hlavně protestantismu, na motivy vyobrazení fasád

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 256.

¹⁸⁹ M. MUSILOVÁ, *Slavonice*, s. 23.

¹⁹⁰ J. MÜLLER, *Restaurátorská zpráva Český Krumlov Latrán čp. 53*.

¹⁹¹ W. WESTERHOFF, *Sgraffito*, s. 110.

¹⁹² G. BLASCHITZ, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter*, s. 159.

měšťanských domů je velmi složitá.¹⁹³ Rakouský kulturní historik Peter Weninger preferuje názor, že zdobené fasády měly význam varovný a poučný, který odrážel ducha humanismu, ale v největším rozkvětu protestantismu vliv upadal.¹⁹⁴ Gertraud Klimesch se pokouší nalézt vztah biblických scén k reformaci. Problémem však je skutečnost, že protestantismus nevytvořil žádnou speciální ikonografii, ale spíše se musí přikládat význam několika složeným scénám.¹⁹⁵ Sám Martin Luther tvrdil, že by se scény z Bible měly vyobrazovat na fasádách domů.¹⁹⁶ Dále Gertraud Klimesch poukázala, že měšťanské stavby byly pouze světskými budovami, a proto nebyly výhradně v náboženském zájmu a ikonografie nemusela plnit náboženskou funkci.¹⁹⁷ Samostatné lidské věky tedy nejspíše neukazují na možný vliv náboženského smýšlení svého majitele.

¹⁹³ Claudia PLESSL, *Das Sgraffittohaus in Mikulov und seine genetischen Vorbilder*, Wien 2011 (= Diplomová práce), s. 67.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 68.

V. Závěr

Cílem bakalářské práce bylo na základě dostupné literatury vyhledat a katalogizovat motiv lidského věku na fasádách renesančních domů na česko-rakouském pomezí. Výzkum přinesl celkem pět renesančních domů zdobených tímto motivem, které autor fotograficky zdokumentoval. Na české straně hranic se jednalo o stavby ve Slavonicích a Českém Krumlově, na rakouské straně o domy v Hornu, Retzu a ve Weitře.

Nejprve se definovala samotná sgrafitová technika. Sgrafito vzniklo v oblasti Toskánska již na přelomu 13. a 14. století. Tato technika spočívala v proškrabávání jednotlivých vrstev omítky. Sgrafito mohlo být jednovrstvé i vícevrstvé, černobílé i barevné a znázorňovalo jednodušší architektonické (nejznámější psaníčka) či ornamentální (geometrické motivy) prvky, ale i složité figurální zvířecí či lidské postavy. Z proslulé Itálie se sgrafitová technika šířila do zaalpských zemí v polovině 16. století. Na českém území se sgrafito objevilo v roce 1547 na výzdobě slavonického domu č. p. 522, kde byly mimo jiné vyobrazeny i lidské věky. Velký rozkvět přinesla druhá polovina 16. století, kdy se do českých zemí rozšiřovala renesance a přicházeli cizí umělci označovaní souhrnně jako vlašští umělci. Vlivem velké obliby i cenové dostupnosti se sgrafita objevovala téměř všude. Nalézala se na šlechtických sídlech, měšťanských domech a ve vrcholné fázi přešla dokonce i na venkovské stavby (stodoly, špýchary). Toto rozšíření mělo za následek úpadek této techniky v šlechtickém prostředí, protože tato technika již nepředstavovala nic neobvyklého. Na počátku 17. století se technika potlačila a ke znovuobjevení přispěla až polovina 19. století. Sgrafitové památky se znovu odkrývaly až ve 20. století, skryty pod několika vrstvami omítky. Od 20. století docházelo k jejich restaurování, které se musí po několika letech opakovat, jinak by nastalo úplné zničení výzdoby vlivem nepříznivých klimatických podmínek.

Další otázkou byla samotná podoba renesanční měšťanské zástavby. Domy v této době vznikaly nejčastěji rozšířením několika parcel, na kterých se rozšířila konstrukce do zadní části nebo do ulice. Stavby si ponechaly gotické prvky, ale mísily se s novými trendy doby. Typickým příkladem jsou zdobená průčelí, římsy a loubí. Vlivem zvýšení životní úrovně měšťanů rostly i jejich požadavky na vnitřní uspořádání. V 16. století se oddělil dýmný prostor od obytných světnic stavbou gotických kamen. Prostory byly nejčastěji zaklenuty křížovou hřebínkovou klenbou. Přízemní prostory tvořila tzv. dolní síň se vstupem na přiléhající zahradu. V dolní části domu se nejčastěji objevovala

kuchyně a komory pro skladování. Z dolní síně se vstupovalo do suchých či mokrých sklepů. První patro tvořila centrální horní síň, z které se vcházelo do černé kuchyně nebo do hlavní reprezentativní místnosti, do přední světnice. V těchto světnicích se umisťovaly postele, truhly, skříně, zrcadlo a další předměty každodenní potřeby. V prvním patře se mohly dále nacházet světničky a komůrky, sloužící k uskladnění předmětů či k přespávání tovaryšů.

Před samotným popisem výzdoby domů se muselo téma ukotvit z většího úhlu pohledu. Bylo zapotřebí odpovědět si na otázky, kdy se lidské věky začaly objevovat, v jakých kulturních oblastech se šířily a jakou měly symbolickou funkci. Motiv cyklu lidského života se používal již v antice, kdy se jím zabýval například Aristoteles. Největší rozkvět však přinesl vrcholný a pozdní středověk. V této době vznikly klasifikace lidského života od Tomáše Akvinského či Dante Alighieriho. Již od starověku lze pozorovat rozdíly mezi muži a ženami, například ve způsobu výchovy či v předním postavení mužů ve společnosti. Tyto náměty se nevyhnuly ani vyobrazení lidského života, kde se až do 16. století znázorňovali pouze muži.¹⁹⁸ Na ženu se pohlíželo jako na matku starající se o děti a domácnost. Muž byl hlavní postavou, živitelem a ochráncem rodiny. Raný novověk uvedl nové typy vyjádření lidského života, jež se netýkaly pouze teoretického přístupu. Jedním z příkladů jsou masopustní a divadelní hry v německy mluvících zemích. Tyto hry Deseti věků lidského života pocházely od Pamphilia Gengenbacha či později od Georga Wickrama.

V českých zemích vyjádřili tento motiv na počátku 17. století dva muži ze šlechtického prostředí. Tobiáš Mouřenín z Litomyšle koncipoval svou hru jako rozhovor poustevníka s jednotlivými fázemi lidského života. Člověk si v každém období dostatečně užíval svého života a svá provinění si uvědomoval až na smrtelné posteli. Naproti tomu Bartoloměj Paprocký z Hlohol podává jakýsi návod, jak by měl člověk žít svůj život, aby dospěl k Bohu. Spis je navíc doplněn latinskými citáty význačných biblických, křesťanských a filozofických osobností, které potvrzují tento postup žití.

Dalším příkladem nového znázornění byla ikonografie. V 17. století se objevil systém lidských věků vnesený do podoby schodiště. Nový typ také vyobrazoval ženské věky, které se nalézají například v kostele svaté Anny v Annabergu nebo na fasádě

¹⁹⁸ Beatrix BASTL, *Lebensalter. Neuzeit*, s. 224.

domu v Retzu. Tématika lidských věků se stala tak oblíbenou, že se udržela až do 20. století, kdy zanikla.

Během dlouhého vývoje se proměnila symbolika lidských věků od tří, pěti a sedmi stupňů na deset. Od 16. století také jednotlivé fáze života doplňovaly symbolické zvířecí atributy. Pro tvorbu zdobených fasád využívali umělci předlohové grafické listy, které pocházely zejména z německých oblastí a z Nizozemska. Nejznámějšími představiteli byli Virgil Solis, Jost Amman, Hans Sebald Beham, Tobias Stimmer a Jörg Breu. Ti vytvářeli podklady pro sgrafitáře, kteří jejich náměty přenášeli v určitém měřítku na fasádu domu. Výtvarník mohl předlohu jednoduše přenést nebo učinit změny ze svého přesvědčení nebo na příkaz majitele domu.

Nejvýraznějším avšak málo čitelným příkladem fasády zdobené lidskými věky byl dům v Retzu. Nalézá se zde výzdoba nejen mužských věků, ale i ženských vytvořených kolem roku 1576. Na důležitosti také přidává nález předlohy od monogramisty I. R. (J. R.), kde se podařilo porovnat změny, které sgrafitář vykonal oproti grafické předloze. K méně propracovaným, ale dobře dochovaným patří dům v Hornu, kde se nachází deset cyklů mužského lidského života, jež byly vyzdobeny roku 1583 opět podle předloh monogramisty I. R. Třetím a posledním rakouským zkoumaným domem se stala stavba ve Weitře. Nádherně dochovaná a velmi pečlivě sgrafitově provedená výzdoba byla provedena roku 1582, do třetice podle předloh monogramisty I. R. V Jihočeském kraji se objevuje jeden sgrafitovaný dům s lidskými věky ve Slavonicích. Ty obsahují hned několik krásně sgrafitovaných průčelí. Do této práce byl zařazen dům č. p. 522 z roku 1547 s motivem lidských věků. Konečný příklad tvořil dům v Českém Krumlově, který sice neobsahuje sgrafitovou výzdobu, ale zkrášluje ho nástěnná malba s cyklem lidského života v devíti lunetách z roku 1578. Zajímavostí zůstává, že zkoumané jihočeské domy neobsahovaly poslední věk s přítomností postavy smrti.

Na pěti bádaných domech se lze setkat s několika druhy vyobrazení postavy smrti. V Retzu se nachází smrt s přesýpacími hodinami u obou vyobrazení, mužského i ženského. V Hornu se nalézá smrt s přesýpacími hodinami a dokonce i s kosou. Navíc této poslední části viditelně náleží větší část prostoru oproti ostatním věkům. Tato symbolika a pozornost, která je věnována smrti, by mohla naznačovat, že protestanté si více uvědomovali cestu ke smrti a kladli na ní větší důraz. To by také znamenalo určitou spojitost motivů s náboženským smýšlením svého majitele, jenž zde byl protestant Vít Albrecht z Puchheimu. V dalším zkoumaném městě Weitře se objevuje

postava smrti bez atributů, ale náboženství majitele je neznámé. Ve dvou českých městech se vůbec nenachází postava smrti. V Českém Krumlově končí život devadesátým věkem, kde byl vyobrazen stařec s chlapcem, který se vysmívá jeho stáří. Absence smrti je zajímavá z toho důvodu, že rožmberští vladaři Vilém z Rožmberka a Petr Vok na svých sídlech preferovali připomínky memento mori či ars moriendi a na tomto domě tyto symboly chybí.¹⁹⁹ Poslední zkoumaný dům ve Slavonicích sice obsahuje všech deset lidských věků, ale smrt zde opět chybí. Ustaraná postava s prázdným výrazem trochu naznačuje, že čeká na smrt a možná si jí i přeje, aby byla ušetřena dalšího starostného pozemského putování. Doufá ve smrt, která stále nepřichází.

Zajímavou otázkou byla také možnost vlivu náboženského přesvědčení majitele na vzniku dané výzdoby. Odpověď však není snadná, protože neexistuje žádný doklad, jenž by dokládal kladný či záporný úsudek. Protestantství totiž nevytvořilo samostatnou ikonografii a konečné závěry lze usuzovat pouze podle více motivů. Zkoumané lidské věky si nechali vyobrazit majitelé různých náboženských vyznání. Ve Slavonicích to byl snad žid, v Českém Krumlově katolík, v Retzu protestant či katolík, v Hornu protestant a situace ve Weitře zůstává neznámá. Nelze tedy udělat přesvědčivý závěr, zda se náboženské smýšlení promítlo do podoby výzdoby lidských věků na fasádách domů.

Předmětem dalších výzkumů by mohla být komparace výzdoby ve šlechtickém prostředí s měšťanskou architekturou. Nejvíce se nabízí srovnání s tabulnicí na Rožmberku či s vyobrazením ve Frýdlantu.²⁰⁰ Dále se bádání může rozšířit o studium dalších měšťanských staveb s tematikou lidského života na Moravě či v německých zemích. Zajímavou otázkou také nabízí podrobnější výzkum německých divadelních her Georga Wickrama a Pamphilia Gengenbacha. Dalším námětem jsou genderové otázky ve vyobrazení lidských věků.

¹⁹⁹ P. KRÁL, *Smrt a pohřby*, s. 76-80.

¹⁹⁴ V. BŮŽEK – O. JAKUBEC – P. KRÁL, *Jan Zrinský ze Serynu*, s. 67-81.

VII. Seznam pramenů a literatury

VI. 1. Restaurátorské zprávy

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích
a. č. 120, 1506, 1530, 3028, 5034, 5523.

VI. 2. Vydané a nevydané prameny

GENGENBACH, Pamphilus, *Die X. alter dyser welt*, Nürnberg 1518. Uloženo v Bayerische Staatsbibliothek München, sign. Res/4 P.lat. 656. Přístupné online <http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0001/bsb00012379/images/>, [cit. 1. 7. 2015].

MONOGRAMMIST J.R., *Abbildung Der VIII ersten Durchlauchtigsten Groß Mächtigsten Herzogen zu Sachsen*, Berlin 1702. Přístupné online <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/df/67335/7/>, [cit. 1. 7. 2015].

PAPROCKÝ, Bartoloměj, *Třináct tabulí věku lidského krátce sepsaných a vydaných roku božího 1601*, Praha 1601. Uloženo v Moravské zemské knihovně v Brně, sign. ST1-0024.614.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

PETERS, Jane S. (ed.), *The Illustrated Bartsch I-XXIII*, (Netherlandish Artists I-VII, Early German Artists VIII-IX, Sixteenth-Century German Artists X-XIII, Early German Masters XIV-XVII, German Masters 1550-1600 XVIII-XXII, German and Netherlandish Masters of the Fifteenth and Sixteenth Centuries XXIII), New York 1978-2010.

SCHROT, Martin, *Die X. Alter der Welt*, Augsburg 1574. Přístupné online <http://epub.ub.uni-muenchen.de/11202/1/W4P.germ.35.pdf>, [cit. 1. 7. 2015].

VI. 3. Ikonografické prameny

Fasáda domu v České Krumlově Latrán č. p. 53

Fasáda domu ve Slavonicích Horní náměstí č. p. 522

Fasáda domu v Hornu Kirchenplatz č. p. 3

Fasáda domu v Retzu Hauptplatz č. p. 15

Fasáda domu ve Weitře Rathausplatz č. p. 4

VI. 4. Internetové databáze

Albertina Wien (Österreich),

<http://gallery.albertina.at>, [cit. 1. 7. 2015].

Art institute of Chicago, Chicago (Illinois, The United States of America),

<http://www.artic.edu/aic/collections>, [cit. 1. 7. 2015].

Bildindex der Kunst und Architektur - Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte - Bildarchiv Foto Marburg, Marburg (Deutschland),

<http://www.bildindex.de>, [cit. 1. 7. 2015].

British Museum Collection Database, London

http://www.britishmuseum.org/research/search_the_collection_database.aspx,
[cit. 1. 7. 2015].

Evangelisches Museum Österreich in Rutzenmoos.

<http://museum.evangel.at/content/der-horner-bundbrief-1608>, [cit. 1. 7. 2015].

Koninklijke Bibliotheek, Den Haag (Nederland),

<http://portal.kb.nl/>, [cit. 1. 7. 2015].

Österreichisches Museum für angewandte Kunstsammlungen Wien (Österreich),

<http://sammlungen.mak.at>, [cit. 1. 7. 2015].

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt, Halle (Deutschland),

<http://digital.bibliothek.uni-halle.de/>, [cit. 1. 7. 2015].

Web gallery of art, Budapest (Hungary),

<http://www.wga.hu>, [cit. 1. 7. 2015].

VI. 5. Literatura

ALPATOV Michail Vladimirovič, *Alegorie a symbol v italském renesančním umění*,
Umění 21, 1973, s. 397-407.

ARNOLD, Klaus, *Lebensalter. Mittelalter*, in: Peter Dinzelbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, Stuttgart 1993, s. 216-222.

BAKE, Kristina, *Geschlechtsspezifisches Altern in einem Lebensalter-Zyklus von Tobias Stimmer und Johann Fischart*, in: Heike Hartung (ed.), *Alter und Geschlecht. Repräsentationen, Geschichten und Theorien des Alter(n)s*, Bielefeld 2005, s. 113-135.

BARBOROVÁ Eva, *Funkce hejtmánů (úředníků) na rožmberských panstvích*, Jihočeský sborník historický 38, 1969, s. 198-207.

- BARBOROVÁ Eva, *Instrukce Petra Voka z Rožmberka pro správu třeboňského panství*, Archivum Trebonense 1973, s. 248-254.
- BARBOROVÁ Eva, *Purkrabí rožmberských hradů a panství*, Jihočeský sborník historický 39, 1970, s. 213-221.
- BARBOROVÁ Eva, *Správa na panstvích Petra Voka z Rožmberka v letech 1565-1592 (1611)*, Archivum Trebonense 1971, s. 1-13.
- BASTL, Beatrix, *Lebensalter. Neuzeit*, in: Peter Dinzelbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, Stuttgart 1993, s. 222-229.
- BĚLOHLAV, Josef, *Bechyně*, Praha 1911.
- BĚLOHLAV, Josef, *Český Krumlov*, Praha 1912-13.
- BĚLOHLAV, Josef, *Prachatice*, Praha 1913.
- Bible. Písmo svaté starého a nového zákona*. Ekumenický překlad, Praha 1985.
- BLASCHITZ, Gertrud, *Die männlichen und weiblichen Lebensalter-Darstellungen auf der Fassade des Retzer Sgraffitohauses*, in: Gertrud Mras – Renate Kohn, *Epigraphik 2000. Neunte Fachtagung für mittelalterliche und neuzeitliche Epigraphik*, Wien 2006, s. 153-172.
- BOBKOVÁ, Lenka, *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*, Ústí nad Labem 1991.
- BOČKOVÁ, Hana – MATL, Jiří (edd.), *Nathanael Vodňanský z Uračova. Theatrum mundi minoris*, Brno 2001.
- BRANIŠ, Josef, *Obrazy z dějin jihočeského umění*, Praha 1909.
- BŮŽEK, Václav, *Aristokratický dvůr a rezidenční město (Český Krumlov mezi 16. až 18.stol.)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)*, České Budějovice 1996 (= Opera historica 5), s. 365-397.
- BŮŽEK, Václav, *Český Krumlov jako dlouhodobá velmožská rezidence (K proměnám kulturní a reprezentační funkce raně novověkého aristokratického dvora)*, in: *Barokní divadlo v Českém Krumlově*, Praha – České Budějovice 1993, s. 179-195.
- BŮŽEK, Václav, *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991 (= Opera historica 1), s. 43-69.
- BŮŽEK, Václav, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. (Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách.)*, in: Václav

- Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 287-313.
- BŮŽEK, Václav, *Řeč šlechtických sídel*, Dějiny a současnost 35, 2013, č. 1, s. 22.
- BŮŽEK, Václav, *Tabulnice Jana Zrinského ze Serynu na Rožmberku. Poselství dobré vlády křesťanského rytíře*, Dějiny a současnost 36, 2014, č. 11, s. 26-27.
- BŮŽEK, Václav, *Zámek Viléma z Rožmberka v Českém Krumlově. Poselství odpovědnosti za vznešenou výlučnost*, Dějiny a současnost 35, 2013, č. 1, s. 22-24.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 113-127.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*, Jihočeský sborník historický 59, 1990, s. 65-79.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – JAKUBEC, Ondřej – KRÁL, Pavel, *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*, Praha 2009.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel, *Carpe diem versus memento mori. K výzdobě Rytířského sálu na Rožmberku jako obrazu myšlení Jana Zrinského ze Serynu*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 77-91.
- ČORNEJOVÁ, Ivana – KAŠE, Jiří – MIKULEC, Jiří, *Velké dějiny země koruny české VIII. (1618-1683)*, Praha 2008.
- DRAŽAN, Vlastimil, *Gotický a renesanční měšťský dům z jižních Čech a Moravy*, Zprávy památkové péče 10, 1950, s. 129-160.
- DVOŘÁČEK, Petr, *Architektura českých zemí, Renesanční sloh*, Praha 2005.
- DVOŘÁK, František, *Český Krumlov, jeho život a umělecký růst*, Praha 1948.
- DVOŘÁKOVÁ, Vlasta – MACHÁLKOVÁ, Helena, *Malovaná průčelí české pozdní gotiky a renesance*, Zprávy památkové péče 14, 1954, s. 33-73.
- EHMER, Josef, *Die Lebensstreppe. Altersbilder, Generationsbeziehungen und Produktionsweisen in der europäischen Neuzeit*, Hubert Christian Ehalt (ed.), *Formen familialer Identität*, Wien 2002, s. 53-85.

- FÍŠERA, Zdeněk, *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska II*, Praha 2010.
- FLAŠKOVÁ, Zdena, *Měšťané 17. a 18. století ve světle testamentů*, České Budějovice 1996 (= Diplomová práce).
- GÁŽI, Martin (ed.), *Český Krumlov: od renesančního města k památce světového kulturního dědictví*, České Budějovice 2010.
- GIRSA, Václav – HANZL, Miloslav – JERIE, Pavel, *Restaurování západního průčelí zámku v Českém Krumlově*, Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 145-151.
- HOFTICHOVÁ, Petra, *Slavonice, městská památková rezervace*, Slavonice 1997.
- HOŠEK, Jiří – LOSOS, Ludvík, *Historické omítky*, Praha 2007.
- HOŠEK, Jiří – MUK, Jan, *Omítky historických staveb*, Praha 1989.
- HILMERA, Jiří, *Prachatice*, Zprávy památkové péče 10, 1950, s. 33-64.
- HRBEK, Vít, *Pelhřimovská renesanční sgrafita ve stopách Václava Wagnera*, Brno 2005 (= Bakalářská práce).
- HUSA, Václav – PETRÁŇ, Josef – ŠUBRTOVÁ, Alena, *Homo faber. Pracovní motivy ve starých vyobrazeních*, Praha 1967.
- CHADIM, Daniel, *Slavonice: perla renesance. Průvodce městem a okolím*, Slavonice 2004.
- KARÁSKOVÁ, Vendula, *Dům č. p. 522 ve Slavonicích. Stavební historie a rekonstrukce*, Brno 2011 (= Diplomová práce).
- KAVKA, František, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v 1. polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, Sborník historický 6, 1959, s. 253-294.
- KIBIC, Karel, *Historické radnice Čech, Moravy a Slezska I*, Praha 2009, s. 65-171.
- KIBIC, Karel, *Renesanční dům radní našich měst a jeho kompoziční vývoj*, in: Monumentorum tutela 4, 1968, s. 163-240.
- KINDLMANN, Petr, *Antické motivy ve světě posledních Rožmberků*, České Budějovice 2013 (= Diplomová práce).
- KINDLMANN, Petr, *Římské motivy v sebe prezentaci renesančního velmože. Symbolická výzdoba ve Zlatém sále letohrádku Kratochvíle*, České Budějovice 2010 (= Bakalářská práce).
- KODERA, Pavel, *Prostory a prostorovost měšťanských domů v raně novověkých jižních Čechách a v Praze*, České Budějovice 1997 (= Diplomová práce).

- KOLÁŘOVÁ, Jana, *Několik pohledů na tematizaci dítěte a výchovy v literatuře pozdního humanismu*, Bohemica litteraria 15, 2012, s. 7-18.
- KOLÁŘOVÁ, Jana – STRNADOVÁ, Karla (edd.), *Dělání mnohých knih žádného konce není. Antologie textů ke studiu starší české literatury. Literatura raného novověku*, Olomouc 2011.
- KOPECKÁ, Ivana, *Technické aspekty restaurování sgrafit*, Zprávy památkové péče 3, 2005, s. 255-256.
- KOZLÍKOVÁ, Martina, *Kulturní úroveň českobudějovických měšťanských domácností v 17. a na počátku 18. století*, České Budějovice 1997 (= Diplomová práce).
- KRATOCHVÍL, Petr a kol., *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada- Architektura*, Praha 2009, s. 310-388.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Architektura doby Rudolfa II*, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1. Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha 1989, s. 160-181.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Centrální stavby české renesance*, Praha 1974.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Domenico Benedetto a Antonio Comettové v Jižních Čechách*, Umění 26, 1978, s. 34-55.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Dům č. 15 v českokrumlovském Latránu, jeho malby a obyvatelé ze 16. stol.*, Jihočeský sborník historický 31, 1962, s. 15-29.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Grafika a naše renesanční nástěnná malba*, Umění 10, 1962, s. 276-282.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Italské podněty v renesančním umění českých zemí*, Umění 33, 1985, s. 54-82.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Ke genezi štukové výzdoby letohrádku Hvězda*, Umění 21, 1973, s. 407-414.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Palác pánů z Rožmberka*, Umění 18, 1970, s. 469-485.

- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Renesanční architektura v Čechách a na Moravě*, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1. Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha 1989, s. 6-62.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Renesanční stavby Baldassara Maggiho v Čechách a na Moravě*, Praha 1986.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Renesanční nástěnná malba v Čechách a na Moravě*, in: Jiří Dvorský (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění II/1. Od počátku renesance do závěru baroka*, Praha 1989, s. 62-91.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Renesanční nástěnné malby zámku v Českém Krumlově*, *Umění* 16, 1968, s. 357-379.
- KRČÁLOVÁ, Jarmila, *Renesanční nástěnné malby zámku Bechyně*, *Umění* 11, 1963, s. 25-49.
- KUBEŠ, Jiří, *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*, České Budějovice 2005 (= Disertační práce).
- KUBÍČEK, Alois, *Rožmberský palác na Pražském hradě*, *Umění* 1, 1952, s. 308-318.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Českokrumlovský zámek za posledních Rožmberků a na počátku 17. století*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 5-21.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Historická topografie Českého Krumlova (1424) 1459-1654 (Latrán čp. 41-56)*, *Jihočeský sborník historický* 82, 2013, s. 215-216.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Protestanté v Českém Krumlově*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 22-42.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Příspěvek k životopisu Bartoloměje Beránka-Jelínka*, *Jihočeský sborník historický* 63, 1994, s. 175-166.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Renesanční přestavby českokrumlovského zámku a jeho interiéry*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 367-378.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku I*, Praha 1996.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*, Praha 2002.
- KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI*, Praha 2004.
- KVÍTKOVÁ, Naděžda (ed.), *Jan Amos Komenský. Orbis sensualium pictus*, Praha 2012, s. 68-69.

- LEDVINKA, Václav, *Rezidence a dvůr Zachariáše z Hradce v Telči (1550-1589)*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 199-214.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Figurální sgrafito v Benátkách a jeho restaurování*, Památková péče 28, 1968, s. 165-171.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Figurální sgrafito ve Slavonicích a jeho restaurování*, Památková péče 30, 1970, s. 144-160.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Grafická předloha a její význam při restaurování maleb a sgrafit*, Památková péče 31, 1971, s. 4-16.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *K ikonografii a restituci sgrafitového reliéfu tří renesančních domů ve Slavonicích*, Umění 18, 1970, s. 383-394.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *K otázce předloh pro sgrafita zámku v Telči*, Umění 7, 1959, s. 402-403.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *K tematice sgrafitové výzdoby domu U Minuty v Praze*, Umění 17, 1969, s. 157-167.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Program štukové výzdoby tzv. soudnice zámku v Bechyni*, Umění 21, 1973, s. 1-17.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Restaurování rožmberské Kratochvíle*, Památková péče 30, 1970, s. 100-109.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Soudní tematika a výzdoba průčelí staré radnice v Prachaticích*, Umění 8, 1960, s. 601-611.
- LEJSKOVÁ-MATYÁŠOVÁ, Milada, *Výjevy z římské historie v prostředí české renesance*, Umění 8, 1960, s. 287-299.
- MAREŠ, František – SEDLÁČEK Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století 38, Politických okres Prachatický*, Praha 1913.
- MAREŠ, František – SEDLÁČEK Jan, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku 19. století 41, Politických okres Krumlovský*, Praha 1918.
- MENCL, Václav, *Měšťanský dům českého středověku*, Zprávy památkové péče 13, 1953, s. 161-192.
- MICHOLINOVÁ, Dagmar, *Některé souvislosti vývoje technologie restaurování sgrafit*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 253-254.

- MICHOINOVÁ, Dagmar, *Technologické souvislosti péče o historické omítané fasády*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 231-234.
- MÍCHALOVÁ, Zdeňka, *Renesanční reformační nástěnné malby ve Slavonicích*, Brno 2010 (= Diplomová práce).
- MUCHKA, Ivan, *Rožmberský palác na Pražském hradě*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 353-362.
- MUK, Jan, *K výtvarnému profilu jihočeské architektury doby posledních Rožmberků*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 343-347.
- MUSILOVÁ, Michaela, *Slavonice-sgrafitová výzdoba domů č. p. 517, č. p. 518, č. p. 520, č. p. 522 a č. p. 538*, České Budějovice 2014 (= Bakalářská práce).
- MÜLLER, Jan, *Nové poznatky o renesanční nástěnné malbě na zámku v Českém Krumlově*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 379-385.
- NEKUDA, Vladimír, *Dačicko, Slavonicko, Telčsko*, Brno 2005.
- NEJEDLÝ, Vratislav, *K restaurování sgrafitové výzdoby fasád*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 253.
- NEJEDLÝ, Vratislav – PAVELEC, Petr, *K historii a metodologickým otázkám restaurování sgrafit*, Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 373-388.
- NOVÁČKOVÁ, Eva, *Italové v městech a městečkách západní Moravy*, Západní Morava 7, 2003, s. 87-101.
- NOVOTNÝ, Vladimír, *Poznámky o českém renesančním sgrafitu*, Památky archeologické 37, 1931, s. 37-58.
- PÁNEK, Jaroslav, *Města v předbělohorském českém státě*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době*, České Budějovice 1991 (= Opera historica 1), s. 9-27.
- PÁNEK, Jaroslav, *Výprava české šlechty do Itálie v letech 1551-1552*, Praha 2003.
- PAVELEC, Petr, *K restaurování sgrafit na fasádě domu čp. 36 v Prachaticích*, Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 422-425.
- PAVELEC, Petr, *K restaurování sgrafit na fasádě hotelu Otava v Písku*, Zprávy památkové péče 63, 2003, s. 418-421.

- PAVELEC, Petr, *Nástěnné malby na průčelí Nového purkrabství zámku v Českém Krumlově*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 473-482.
- PAVELEC, Petr, *Stručná rekapitulace restaurování sgrafit ve Slavonicích*, Zprávy památkové péče 65, 2005, s. 258.
- PECHOVÁ, Oliva, *Slavonice. Městská památková rezervace a památky okolí*, Praha 1967.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury II/1-2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1995-1997.
- PETRÁŇOVÁ, Lydie – PETRÁŇ, Josef, *Středověká lexikografie k názvosloví domu a jeho příslušenství*, Husitský Tábor 10, 1991, s. 17-47.
- PILNÁ, Alena, *Kultura spaní netolických měšťanů v 18. století*, České Budějovice 2014 (= Diplomová práce).
- PLESSL, Claudia, *Das Sgraffittohaus in Mikulov und seine genetischen Vorbilder*, Wien 2011 (= Diplomová práce).
- POCHE, Emanuel, *Umělecké památky Čech I-IV*, Praha 1977-1982.
- POLATA, Václav, *Držba měšťanských domů na prachatickém náměstí koncem 16.století*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků*, České Budějovice 1993 (= Opera historica 3), s. 335-342.
- POLÁK, Stanislav, *Ceny domů v deseti českých poddanských městech v první polovině 16. století*, Československý časopis historický 19, 1971, s. 259-262.
- POULOVÁ, Renata, *Sgrafitová výzdoba domů v Třebíči*, Brno 2006 (= Diplomová práce).
- PROKOPCOVÁ-BŮŽKOVÁ, Hana, *Kulturní úroveň měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách*, České Budějovice 1986 (= Diplomová práce).
- ŘÍHOVÁ, Vladislava (ed.), *Sgrafito 16. – 20. století: výzkum a restaurování*, Litomyšl 2009.
- SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927.
- SEDLÁŘ, Jaroslav – SEDLÁŘOVÁ, Jitka, *Slavonice*, Praha 1973.
- STAHLMANN, Ines, *Lebensalter. Antike*, in: Peter Dinzelbacher (ed.), *Europäische Mentalitätsgeschichte*, Stuttgart 1993, s. 208-215.

- STARÝ, Václav, *Prachalice a Vilém z Rožmberka*, in: Václav Bůžek (ed.), *Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků, České Budějovice 1993* (= Opera historica 3), s. 329-333.
- ŠAMÁNKOVÁ, Eva, *Architektura české renesance*, Praha 1961.
- ŠEFCŮ, Ondřej, *Několik poznámek k historii a obnově sgrafit*, in: *Sgrafita-možnosti a omezení restaurování*, Praha 2011, s. 6-8.
- ŠIMEČKOVÁ, Eva, *Exempla ve vybraných knihách předbělohorské moralizující literatury*, Olomouc 2012 (= Diplomová práce).
- ŠKABRADA, Jiří, *Konstrukce historických staveb*, Praha 2003.
- SKRBKOVÁ, Klára, *Renesanční dům č.p. 518 ve Slavonicích (Fárův dům)*, Brno 2009 (= Diplomová práce).
- ŠMRHA, Karel, *Dvorní malíř Petra Voka z Rožmberka Bartoloměj Beránek-Jelínek*, *Časopis rodopisné společnosti* 14, 1942, s. 89-93.
- ŠMRHA, Karel, *Vlašští usedlíci v Prachaticích ke konci 16. věku*, *Jihočeský sborník historický* 28, 1959, s. 31-33.
- ŠNEJD, Daniel, *K stavebnímu vývoji západního průčelí Horního hradu v Českém Krumlově*, *Zprávy památkové péče* 63, 2003, s. 152-155.
- ŠPALE, Václav, *Problémy restaurování již restaurovaných sgrafit*, *Zprávy památkové péče* 63, 2003, s. 389-403.
- ŠPALE, Václav, *Problémy restaurování restaurovaných sgrafit na příkladech figurálních sgrafit ve Slavonicích*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 139-148.
- ŠPALE, Václav, *Restaurování sgrafit-historie a současnost*, in: *Sgrafita-možnosti a omezení restaurování*, Praha 2011, s. 27-35.
- ŠPERLING Ivan, *Restaurování sgrafitové výzdoby domu U minuty v Praze*, *Památková péče* 26, 1966, s. 181-188.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Předbělohorské domácnosti jindřichohradeckých a prachatických měšťanů*, České Budějovice 1989 (=Diplomová práce).
- TEJMAR, Lumír, *K vymýcení pověr o technice renesančních sgrafit*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 99-110.
- VASARI, Giorgio, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů I-II*, Praha 1998.

- VESELÝ, Jiří, *Města a městečka na Českokrumlovsku v patnáctém století*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 70-76.
- VESELÝ, Jiří, *Město Český Krumlov v létech 1551-1620*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 63-69.
- VLČEK Pavel, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004.
- VOREL, Petr, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*, Pardubice 2001.
- VOREL, Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české VII. (1526-1618)*, Praha 2005.
- WAISSER, Pavel, *Měšťanské slavnosti, důležitý zdroj výtvarné vizuality 16.století*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 25-32.
- WAISSER, Pavel, *Sgrafito, úhel pohledu. Figurální výzdoba fasád 16. století v evropském kontextu determinujícím česká a moravská sgrafita*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 7-24.
- WAISSER, Pavel, *Sgrafitová výzdoba fasád zámku v Litomyšli*, Pomezí Čech, Moravy a Slezka 6, 2005, s. 11-48.
- WAISSER, Pavel, *Symbolika „militia christiana“ ve figurálním sgrafitu: nádvorní fasáda zámku v Litomyšli a průčelí tzv. Obecníku ve Velkém Meziříčí*, in: Vladislava Říhová (ed.), *Sgrafito 16. - 20. století: výzkum a restaurování*, Pardubice 2009, s. 173-184.
- WESTERHOFF, Wolfgang, *Sgraffito in Österreich: Eine Übersicht*, Krems 2009.
- WINTER, Zikmund, *Kulturní obraz českých měst: život veřejný v XV. a XVI. věku I-II*, Praha 1890, 1892.
- WIRTH, Zdeněk, *Dějepis výtvarných umění v Československu*, Praha 1935, s. 90-121.
- ZÁLOHA, Jiří, *Majetkové poměry obyvatel v Českém Krumlově v 16. století*, Jihočeský sborník historický 32, 1963, s. 64-65.
- ZÍBRT, Čeněk, *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*, Praha 1892.
- ZÍBRT, Čeněk, *Tobiáše Mouřenína Věk člověka r. 1604*, Český lid 13, 1904, s. 337-354, 390-405, 454-461.

ZINSLER, Erich, *Die Sgraffitofassade des Horner Gerichtsgebäudes. Zur Geschichte der Restaurierung und Problematik der Erhaltung*, Das Waldviertel 51, 2002, Heft 1, s. 45-58.

VII. Seznam vyobrazení a příloh

VII. 1. Seznam obrazových příloh v textu

1. Jörg Breu-Lebenstreppe. Zdroj:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jörg_Breu_dJ_Die_Lebensalter_des_Mannes.jpg [cit. 1. 7. 2015].

2. Gustav Kühn, Lidské páry. Zdroj:

http://www.bfssozialpflege.net/files/lebenstreppe_1.jpg [cit. 1. 7. 2015].

3. Nejstarší předloha lidských věků cca 1475. Zdroj:

<http://www.bildindex.de/obj00013781.html#home> [cit. 1. 7. 2015].

4. Retz vyobrazení 10. mužského věku. Foto autor.

5. Retz předloha 10. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R., *Abbildung Der VIII ersten Durchlauchtigsten Groß Mächtigsten Herzogen zu Sachsen*, Berlin 1702.

Přístupné online: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/67335/7/> [cit. 1. 7. 2015].

6. Retz vyobrazení 20. mužského věku. Foto autor.

7. Retz předloha 20. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

8. Retz vyobrazení 30. mužského věku. Foto autor.

9. Retz předloha 30. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

10. Retz vyobrazení 40. mužského věku. Foto autor.

11. Retz předloha 40. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

12. Retz vyobrazení 50. mužského věku. Foto autor.

13. Retz předloha 50. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

14. Retz vyobrazení 60. mužského věku. Foto autor.

15. Retz předloha 60. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

16. Retz vyobrazení 70. mužského věku. Foto autor.

17. Retz předloha 70. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

18. Retz vyobrazení 80. mužského věku. Foto autor.

19. Retz předloha 80. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

20. Retz vyobrazení 90. mužského věku. Foto autor.

21. Retz předloha 90. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.

22. Retz vyobrazení 100. mužského věku. Foto autor.

23. Retz předloha 100. mužského věku, MONOGRAMMIST I. R.
24. Retz vyobrazení 10. ženského věku. Foto autor.
25. Retz předloha 10. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
26. Retz vyobrazení 20. ženského věku. Foto autor.
27. Retz předloha 20. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
28. Retz vyobrazení 30. ženského věku. Foto autor.
29. Retz předloha 30. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
30. Retz vyobrazení 40. ženského věku. Foto autor.
31. Retz předloha 40. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
32. Retz vyobrazení 50. ženského věku. Foto autor.
33. Retz předloha 50. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
34. Retz vyobrazení 60. ženského věku. Foto autor.
35. Retz předloha 60. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
36. Retz vyobrazení 70. ženského věku. Foto autor.
37. Retz předloha 70. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
38. Retz vyobrazení 80. ženského věku. Foto autor.
39. Retz předloha 80. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
40. Retz vyobrazení 90. ženského věku. Foto autor.
41. Retz předloha 90. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
42. Retz vyobrazení 100. ženského věku. Foto autor.
43. Retz předloha 100. ženského věku. MONOGRAMMIST I. R.
44. Horn vyobrazení 10. mužského věku. Foto autor.
45. Horn vyobrazení 20. mužského věku. Foto autor.
46. Horn vyobrazení 30. mužského věku. Foto autor.
47. Horn vyobrazení 40. mužského věku. Foto autor.
48. Horn vyobrazení 50. mužského věku. Foto autor.
49. Horn vyobrazení 60. mužského věku. Foto autor.
50. Horn vyobrazení 70. mužského věku. Foto autor.
51. Horn vyobrazení 80. mužského věku. Foto autor.
52. Horn vyobrazení 90. mužského věku. Foto autor.
53. Horn vyobrazení 100. mužského věku. Foto autor.
54. Weitra vyobrazení 10. mužského věku. Foto autor.
55. Weitra vyobrazení 20. mužského věku. Foto autor.

56. Weitra vyobrazení 30. mužského věku. Foto autor.
57. Weitra vyobrazení 40. mužského věku. Foto autor.
58. Weitra vyobrazení 50. mužského věku. Foto autor.
59. Weitra vyobrazení 60. mužského věku. Foto autor.
60. Weitra vyobrazení 70. mužského věku. Foto autor.
61. Weitra vyobrazení 80. mužského věku. Foto autor.
62. Weitra vyobrazení 90. mužského věku. Foto autor.
63. Weitra vyobrazení 100. mužského věku. Foto autor.
64. Český Krumlov vyobrazení 10. až 40. lidského věku. Zdroj:
http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/mesto_objekt_lat53.xml [cit. 1. 7. 2015].
65. Český Krumlov vyobrazení 50. lidského věku, část erbu, 60. a 70. lidský věk.
 Zdroj: http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/mesto_objekt_lat53.xml [cit. 1. 7. 2015].
66. Český Krumlov vyobrazení 80. a 90. lidského věku.
 Zdroj: http://www.encyklopedie.ckrumlov.cz/docs/cz/mesto_objekt_lat53.xml [cit. 1. 7. 2015].
67. Slavonice vyobrazení 10. až 40. lidského věku. Foto autor.
68. Slavonice vyobrazení 50. až 80. lidského věku. Foto autor.
69. Slavonice vyobrazení 90. a 100. lidského věku. Foto autor.

VII. 2. Seznam příloh

1. Mapa s městy, které obsahují motiv lidského věku. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
2. Slavonice č. p. 90/522. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
3. Český Krumlov Latrán č. p. 53. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
4. Weitra Rathausplatz č. p. 4. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
5. Horn Kirchenplatz č. p. 3. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
6. Retz Hauptplatz č. p. 15. Zdroj: www.mapy.cz [cit. 4. 7. 2015].
7. Tabulka shrnující informace o domech. Autor.
8. Český Krumlov současný stav. Foto autor.
9. Český Krumlov historické fotografie. Zdroj:
http://www.ckrumlov.info/docs/cz/mesto_objekt_lat53.xml [cit. 4. 7. 2015].
10. Slavonice horní část domu s lidskými věky. Foto autor.

11. Weitra celkový pohled. Foto autor.
12. Horn celkový pohled. Foto autor.
13. Retz pohled z náměstí na mužské lidské věky. Foto autor.
14. Retz pohled z boku na mužské a část ženských lidských věků. Foto autor.
15. Jost Amman předlohy mužských a ženských lidských věků. Zdroj:
<http://www.zeno.org/Kunstwerke/B/Amman,+Jost%3A+Die+Lebensalter+des+Mannes>
[cit. 4. 7. 2015].
<http://www.zeno.org/Kunstwerke/B/Amman,+Jost%3A+Die+Lebensalter+der+Frau>
[cit. 4. 7. 2015].
16. Tobias Stimmer předlohy mužských lidských věků. Jane S. PETERS (ed.), The Illustrated Bartsch XIX. German Masters 1550-1600, New York 1988, s. 53-57. Foto autor.
17. Tobias Stimmer předlohy ženských lidských věků. Jane S. PETERS (ed.), The Illustrated Bartsch XIX. German Masters 1550-1600, New York 1988, s. 58-62. Foto autor.

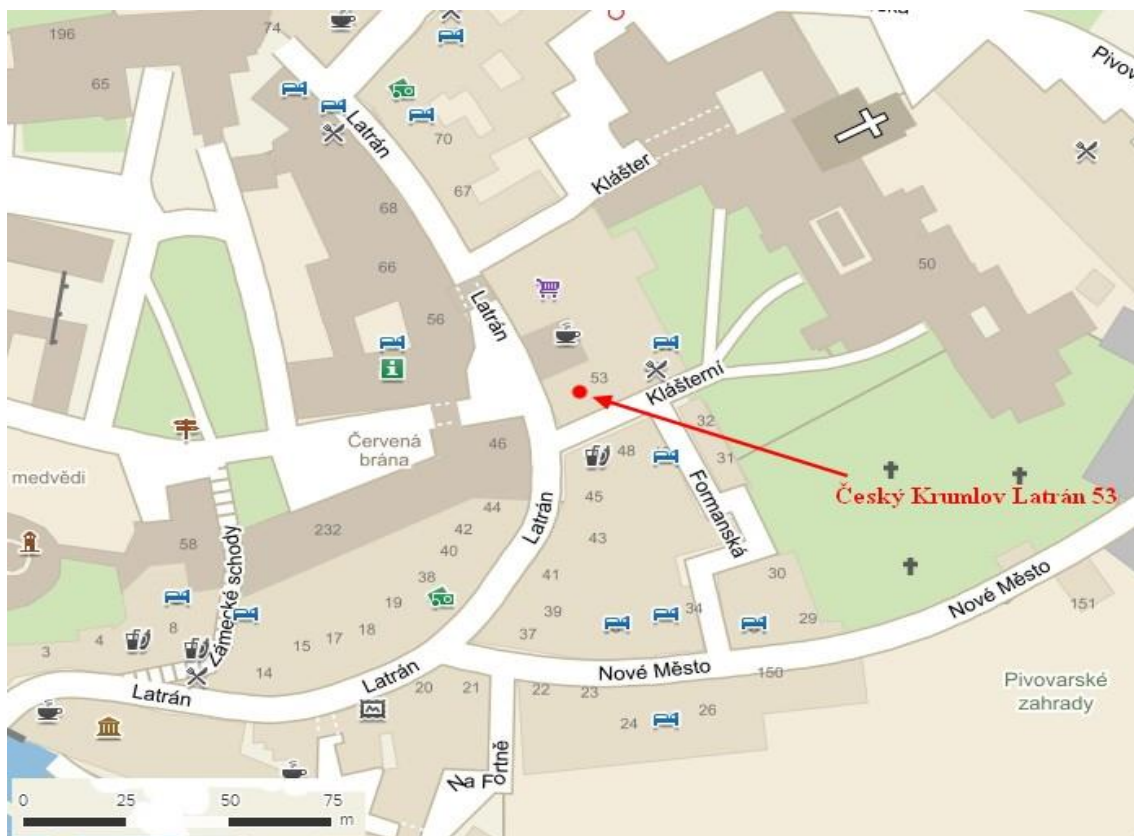
VIII. Obrazové přílohy

1. Mapa s městy, které obsahují motiv lidského věku.

2. Slavonice č. p. 90/522.

3. Český Krumlov Latrán č. p. 53.

4. Weitra Rathausplatz č. p. 4.

5. Horn Kirchenplatz č. p. 3.

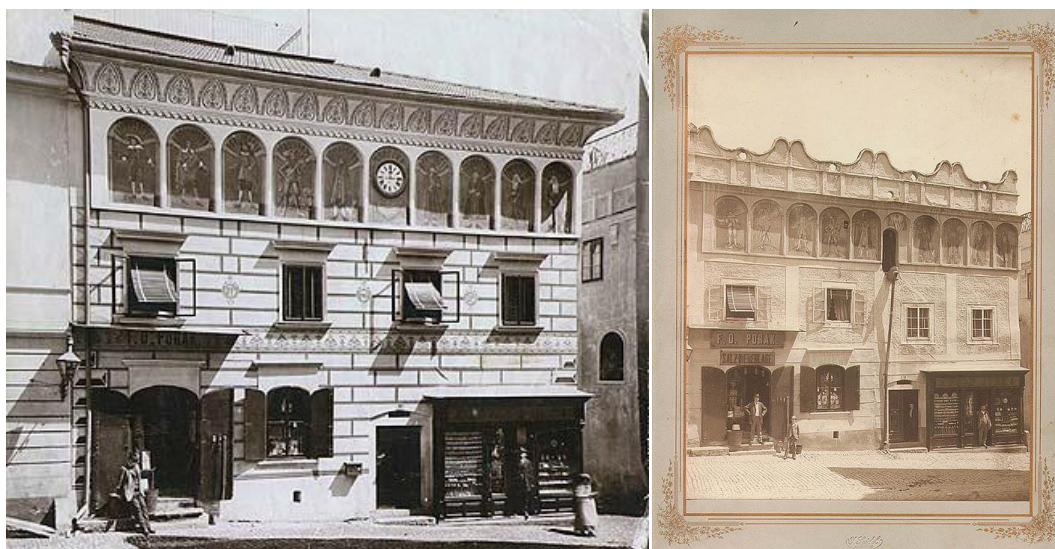
6. Retz Hauptplatz č. p. 15.

Město a dům	Rok vzniku výzdoby	Majitel	Náboženské významí	Profese
Český Krumlov Latrán 53	1578	Šebestián Straubinger	katolík?	rožmberský dvorní ře
Slavonice 90/522	1547	P. Peitl	žid?	soukenický mistr
Weitra Rathausplatz 4	1582	Lorenz Planck	???	městský soudce a sta
Horn Kirchenplatz 3	1583	Veit Albrecht von Puchheim	protestant	šlechtic
Retz Hauptplatz 15	cca 1576	Augustin Resch	protestant/katolík?	obecní soudce

7. Tabulka shrnující informace o domech.

8. Český Krumlov současný stav.

9. Český Krumlov historické fotografie.

10. Slavonice horní část domu s lidskými věky.

11. Weitra celkový pohled.

12. Horn celkový pohled.

13. Retz pohled z náměstí na mužské lidské věky.

14. Retz pohled z boku na mužské a část ženských lidských věků.

15. Jost Amman předlohy mužských a ženských lidských věků.

16. Tobias Stimmer předlohy mužských lidských věků.

17. Tobias Stimmer předlohy ženských lidských věků.